

# Halomsíros kultúra

RBB2-RBD

1500–1200/1150

Magyar kronológia szerint későbronzkor,  
európai kronológia szerint középső bronzkor

kezdetete



# Kutatástörténet

Tompa 1935, Patay 1938 Halomsír kultúra hatása

Mozsolics 1957:

a tell-telepek felső rétegében (pl. Dunaújváros-Kosziderpadláson) előkerült bronzkincsek elrejtését azzal magyarázta, hogy a Dél-Németország felől érkező **halomsíros vándorlás** elsöpörte a helyi középső bronzkori kultúrákat, amelyek ekkor elrejtik értékeiket (**koszideri horizont**);

Bóna I. (1958, 1975, 1992)

A koszideri kincsekben jellemző tárgyak a tell-kultúrák kései fázisában és a halomsíros kultúra emlékanyagában is megvannak, ezért az újonnan érkezők fokozatos terjedésével ill. a **helyi és az új népesség egymás mellett élésével**, kölcsönhatásával számol az ún. **koszideri időszakban**, ennek eredményeképpen alakulnak ki a koszideri kincsek tárgyai, amelyeket egy **2. halomsíros hullám** érkezésekor rejtenek el!

Kőszegi F., Kovács T., Kemenczei T. anyagközlései ('60-as,'70-es évek) módosítják a relatív kronológiát: későbronzkor kezdete köthető a halomsíros kultúrához

Dunántúli kutatás 90-es években indult meg

# Kemenczei T: Die Spätbronzezeit in Nordostungarns. Budapest 1984

96

## CHRONOLOGISCHE ÜBERSICHT

Kalicz—Bóna—Kemenczei	Reinecke	Jh. v. u. Z.	Transdanubien, Gebiet zwischen Donau und Theiß	Nordungarn	Obere, mittlere und untere Theißgegend	
Frühbronzezeit I		19.	Zók-Makó, Somogyvár	Zók-Nyírség	Zók-Nyírség	Zók-Makó
2		18.	Somogyvár-Glockenbecher Nagyrév I	Hatvan I	Zók-Nyírség	Pitvaros Szöreg I
3		17.	Litzenkeramik, Kisapostag I Nagyrév II, Tokod		Ottomány I	Szöreg II
Mittlere Bronzezeit I	BZ A1		Gáta I, Kisapostag II, inkrustierte Keramik, Vatyá Ia, Gerjen	Hatvan II Fűzesabony I	Gyulavarsánd I	Szöreg III
2	A2	16.	Gáta II Magyarád, inkrustierte Keramik, Vatyá Ib, Vatyá II, Gerjen	Fűzesabony II	Gyulavarsánd II (Ottomány II)	Szöreg IV
3a	A—B Übergangsperiode	15.	Magyarád, inkrustierte Keramik Vatyá III, Gerjen	Fűzesabony III	Gyulavarsánd III (Ottomány III)	Szöreg V
3b (Koszider Periode)	B (B1)	14.	Hügelgräberkultur (Dolný Peter) Spät-Vatyá, Szeremle	Spät-Fűzesabony (Bodrogszerdahely)	Felsőszöcs Spät-Gyulavarsánd (Ottomány III)	Spät-Vatyá Szöreg, Szeremle
Spätbronzezeit I	C (B2—C)	13.	Hügelgräberkultur (Keszthely-Egyek-Rákóczihalva)	Piliny I	Felsőszöcs Hajdúbagos	Hügelgräberkultur (Szeged-Tápé)
2a	D	12.	Urnenfelderkultur I (Cséke-Csorva)	Piliny II	Berkesz Pécska-Belegi	Urnenfelderkultur (Csorva)
2b	Hallstatt A1	11.		Kyjatice I	Gáva I Pécska-Belegi	
3	A2—B1	10.—9.	Urnenfelderkultur II	Kyjatice II	Gáva II	
Früh Eisenzeit I	B2—C1	8. 7.	Urnenfelderkultur III Hallstattkultur	präskythische Kultur	präskythische Kultur	
2	C2—D1	7. 6.	Hallstattkultur		präskythische Kultur	
3	D2—D3	6. 5.	Hallstattkultur		skythische Kultur	

# Kialakulása

Kerámia vizsgálata alapján területi csoportok:

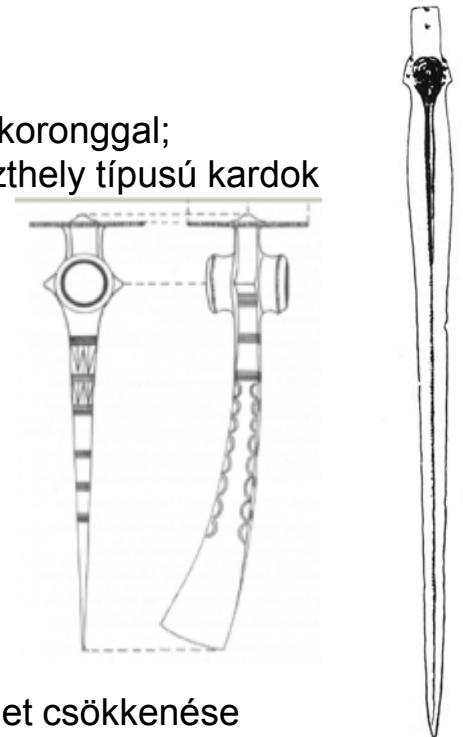
- 1, Dunántúlon és a Dél-Alföldön: **közép-európai (dunavidéki) halomsíros kultúra**,
- 2, Ny-Szlovákiában és Kelet-Magyarországon **kárpátvidéki halomsíros kultúra** (Magyarádi/Madarovce kultúra Dolni Peter fázisa az alap vagy talán csak nyugati hatások és a helyi népesség kerámiaművességének átalakulása?)

A **morvaországi–nyugat-szlovákiai–kelet-ausztriai** kora bronzkor végi kultúráknál (aunjetitzi, böheimkircheni és Vêtêrov, magyarádi) talán megfogható a kialakulási zóna (pl. **halmos temetkezésekre utaló körárkok** megjelenése), elképzelhető, hogy e területről sugárzott keletre és nyugatra is az új kulturális hatás

Kialakulás már a RBB1 időszakban, párhuzamosan a koszideri korszakkal, így magyarázható a két anyagi műveltség egymásra hatása

Új fémművesség kialakulása:

- Sarlós, és egyenes, csavart szárú, hullámos szárú, korongfejű tűk díszített koronggal;
- 4 nittszeges, traféz formájú markolatlapos török és rövid kardok, Boiu-Keszthely típusú kardok
- Ötbordás lemezkarperec, vaskos, ovális átmetszetű, díszített karperecek
- Spirális kartekercsek,
- Díszített középtagos szív alakú csüngők
- Korongos fejű csákány



Éghajlatváltozás: késő szubboreális klíma, csapadék növekedés, hőmérséklet csökkenése

Három fázisra osztják: korai BB1/BB2, középső: BC, késői: BD (átalakulási/egységesedési időszak a HaA periódussal együtt: Gáva és Urnamezős kultúrák kialakulási fázisai).

Legkorábbi halomsíros időszak mozaikossága:

— Legkorábbi halomsíros leletanyag megjelenése a Dunántúlon még a **koszideri korszakban**, helyben maradt mészbetétes csoportokkal egyidőben illetve önálló települési területtel a Dunántúl nyugati területén

(Ausztriai kulcsleletekhez lásd: Neugebauer, J.-W. 1994: Die Bronzezeit in Ostösterreich. St. Pölten–Wien 1994 )

— Tellek egy részén folyamatos az élet a halomsíros korszakban is (Dunaújváros-Kosziderpadlás, Vcelince, )

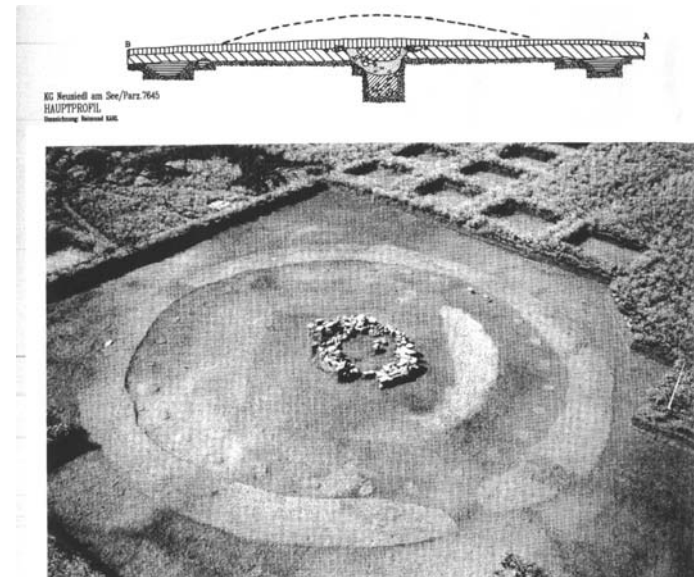
— Korai betelepedés a Alföldön

Temetkezése: nyugaton kezdetben csontvázas, családi halomsírok jellemzik, de pl. Csehországban már a korai időszakban is birtuális a temetkezési szokás. Kőkonstrukciók: kőgyűrű, kőpakolás, kőláda, kőkamra sír (Keszthely, Bakony-vidék, Letkés, Szomolány, Üröm). Ahol nincs kő, néha árokkal-sánccal helyettesítik (Szentpéter/Dolny Peter, Jánoshida, Maklár, Kiskunfélegyháza)

A csontvázas sírok nyújtottak (korai periódus), vagy alig zsugorítottak, ilyenkor a karok és lábak keresztezése figyelhető meg. A tájolás szigorúan Nyugat-Keleti (Tiszafüred, Zákányszék), a későbbi sírok erősebben zsugorítottak.

A halmos temetkezés mellett lassan általános lesz a családi sírcsoportokból álló nagyobb síktemető (Tiszafüred, Tápé), csontvázas sírok, urnás és szórthamvas rítus. A rítusok aránya területenként eltérő, leginkább hamvasztásos a Szalka/Salka környéki csoport, míg a tápéi főleg csontvázas. E jelenségek mögött az eltérő alaplakosság (mészbetétes, szőregi) hatását gyanítják. A többi területen a két rítus aránya nagyjából egyező.

A Dunántúlon a halmos temetkezés reneszánsza figyelhető meg a BC periódustól kezdődően (Jánosháza: FEKETE 2004, Sávoly: HONTI 1994, Bakony-vidék: KŐSZEI 1988, Zanat: KÁROLYI 1983, stb.)



Kiss, V.: The Middle Bronze Age in the western part of Hungary (An overview). In: Tiefengraber, G. (Hrsg.): Studien zur Mittel- und Spätbronzezeit am Rande der Südostalpen. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, Band 148. Bonn 2007, 15-35.

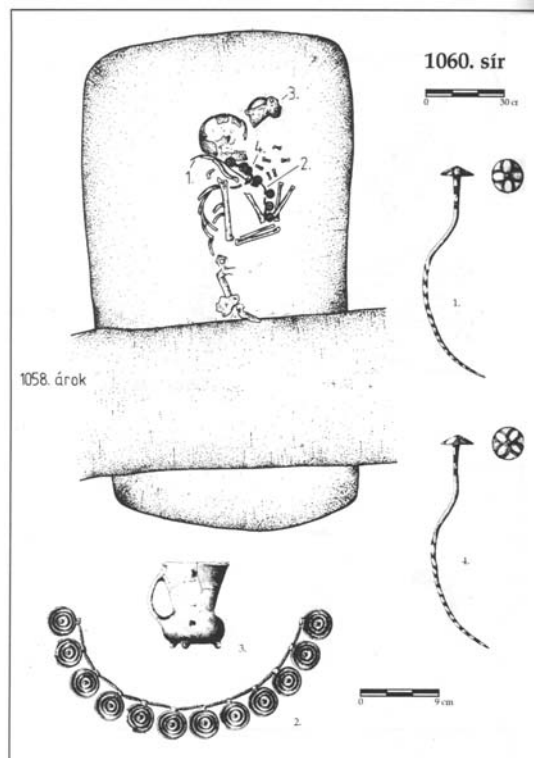
# Dunántúl korai fázis

## Ausztriában Mistelbach–Regelsbrunn-fázis

Birituális temetők: urnás és csontvázaz temetkezések egyaránt (pl. Ménfőcsanakon 8 csontvázaz és 1 urnasír)

halmok, ezekre gyakran már csak a körárok utal pl. Neusiedl-Hutweide: sekély körárokkal és facölöpökből álló sövényel körbevett (d=16 m) halom, közepén fél m magas kőborítással fedett, 5x4 m-es sír, halom az '50-es években még 2 m magas volt, 1992-es feltáráskor már csak a körárok utalt a halomra!

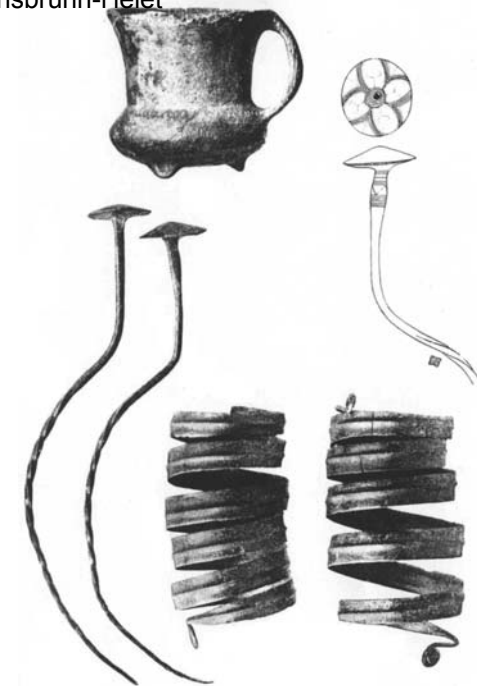
mellékletek: spirális kar- és lábperecek, sarlóstűk



Egry I. 2004: Halomsíros temető Győr-Ménfőcsanak-Bevásárlóközpont területén – Cemetery of Tumulus Culture in the territory of the Shopping-center of Győr-Ménfőcsanak. In: *ΜΩΜΟΣ III. „Őskoros Kutatók” III. Összejövetelenek konferenciakötete*. Szerk. Ilon G. Szombathely 2004, 121–137.

Willvonseder die Mittlere Bronzezeit in Österreich 1–2. Bücher für Uhr- und Frühgeschichte 3–4, Wien 1937

Regensbrunn-i lelet





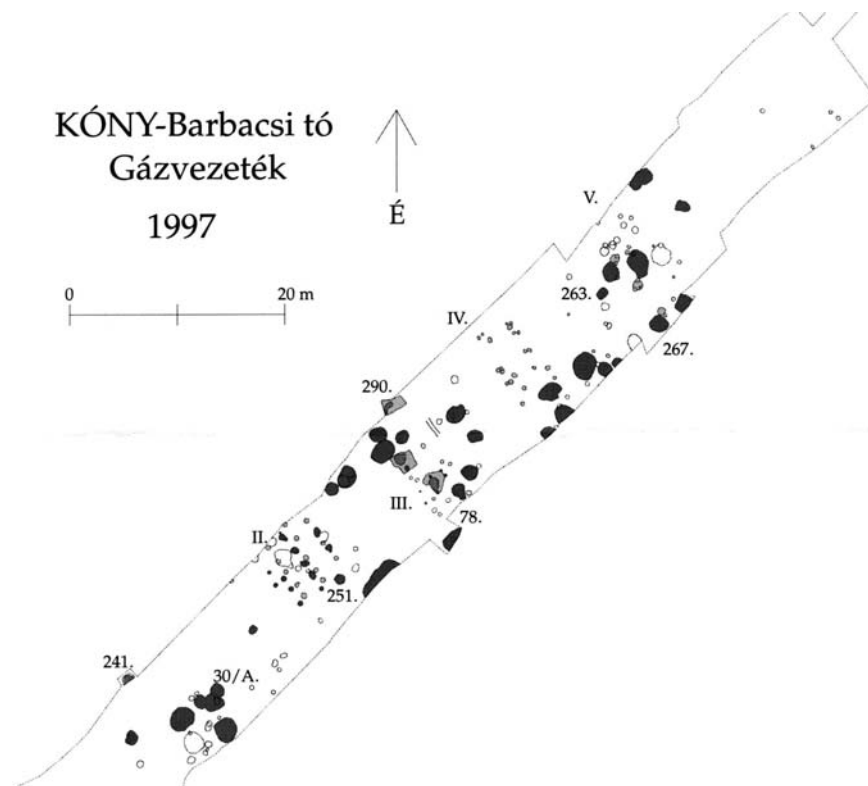
# Korai telepleletek a Dunántúlon

Síktelepek (Kóny-Barbacs-tó, Ordacsehi-Bugaszeg, Esztergályhorvát-  
Alsóbárándpuszta); Kónyból 6 ház (4–7 m x 8–10 m-esek)

Egry I.: Korahalomsíros nép települése a Kóny-Babarcsi tóparton. *Arrabona* 40. (2002) 9-32

Hegykői (és mistelbachi) edénydepó

Ilon G. 1999: A bronzkori halomsíros kultúra temetkezései  
Nagydém-Középrépaszttán és a hegykői edénydepót  
– Die Bestattungen der bronzezeitlichen Hügelgräberkultur  
in Nagydém-Középrépaszta und das Gefäßdepot von  
Hegykő. *Savaria* 24/3 (1998-1999[1999]) 239–276.



# Dunántúl klasszikus fázis temetkezései

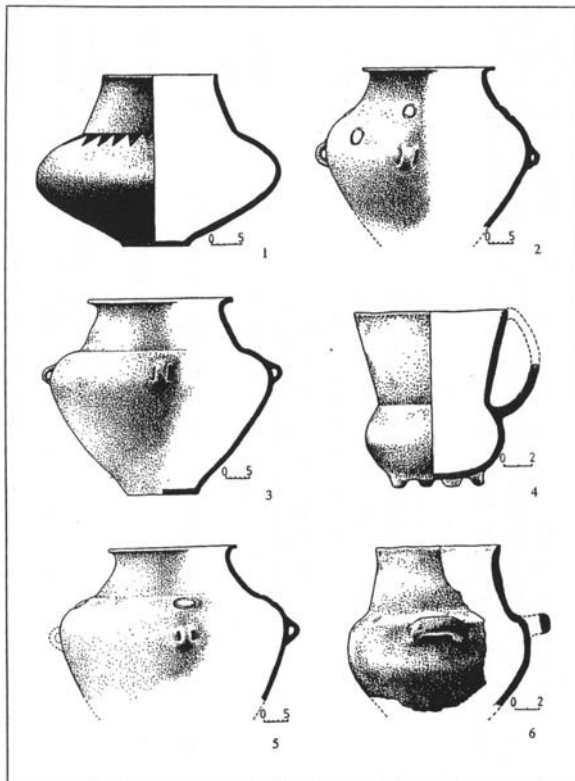
(Ausztriában Pitten–Sieding- és Maisbirbaum–Zohor-fázis)

Hamvasztásos rítus növekvő aránya (pl. Nagydém-Középrépaszta)

kőládás sírok (pl. Keszthely)

mellékletek: ékszerek, fegyverek (nyélnyújtványos török, egyre hosszabb kardok)

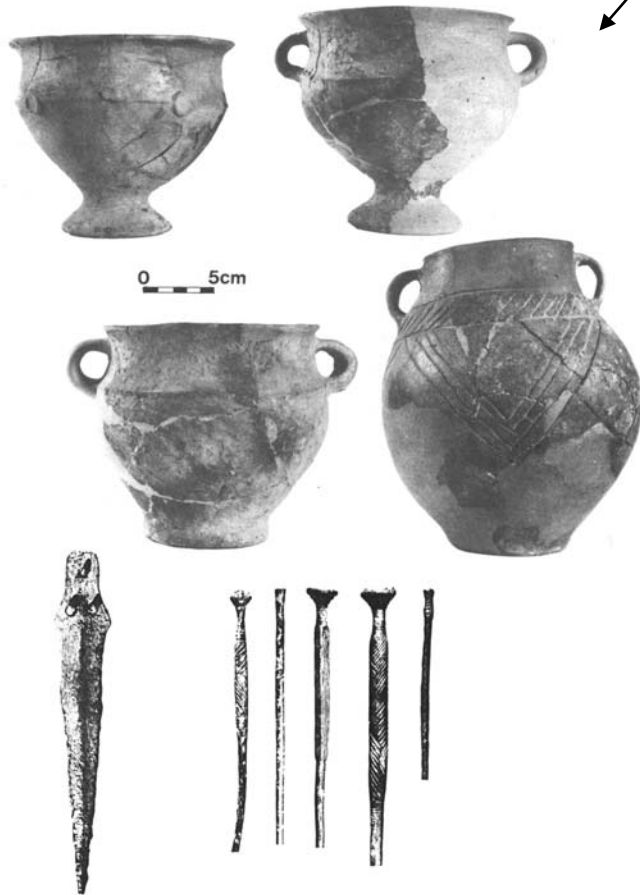
a kultúra fiatalabb szakaszából nagyobb halomsírokat is ismerünk, amelyekben több hamvasztásos temetkezés is (pl. a Kis-Balatonnál feltárt, közel 1,5 m magas, 25 m átmérőjű Sávolj-Babócsa-halomban hét urnás és egy szórthamvasztásos sír került elő)



Hampl, F.–Kechler, H.–Benkovsky-Pivovarová, Z.  
1981: *Das bronzezeitliche Gräberfeld von Pitten in Niederösterreich*. MPK 19-20 (1978-1981).  
Wien 1981.

# Dunántúl klasszikus fázis települései

síktelepek (Balatonmagyaród-Hídvéggpuszta, Gelsesziget, Balatonboglár-Borkombinát (edénydepot), Balatonlelle-Országúti-dűlő és -Felső-Gamász)  
Gelseszigeten 10 x 20 m-es oszlopszerkezetes ház



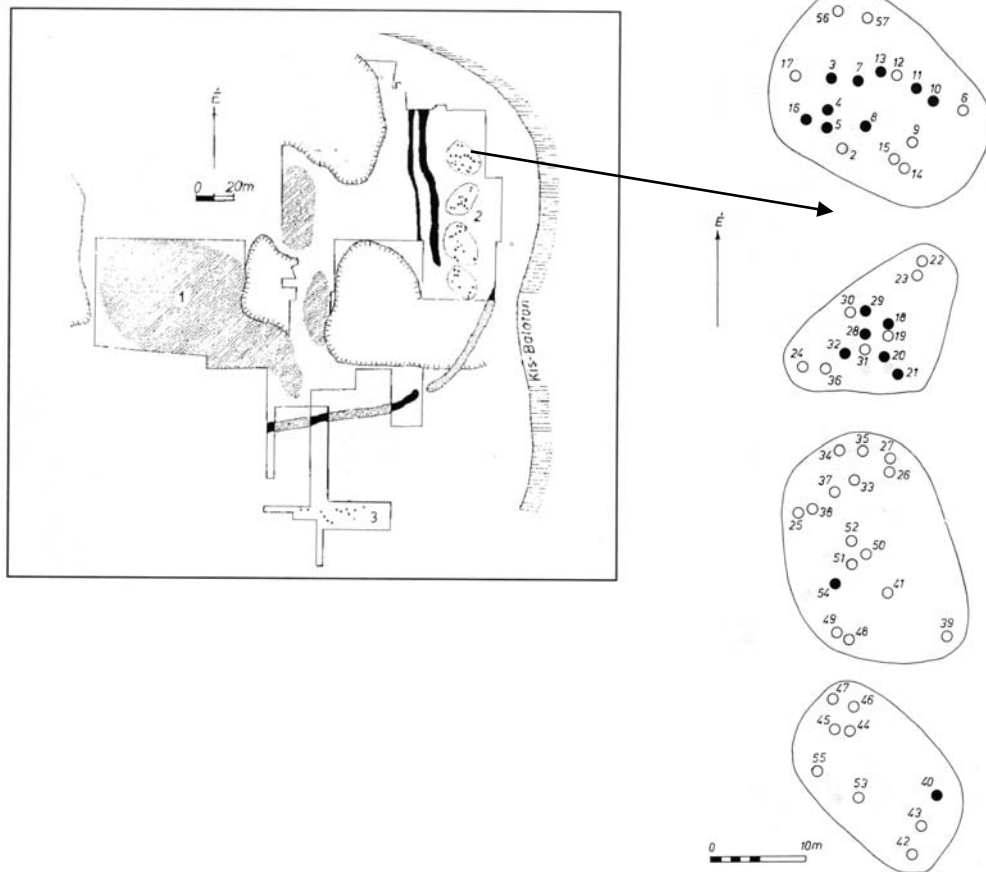
Horváth L. 1994: Adatok Délnyugat-Dunántúl későbronzkorának történetéhez – Angaben zur Geschichte der Spätbronzezeit in SW-Transdanubien. *Zalai Múzeum* 5 (1994) 219–235.

Honti et al.: A tervezett m7-es autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző régészeti feltárása (2002-2003) Előzetes jelentés III. SMMK 16 (2004)

# Dunántúl késői fázis, átmenet a korai urnamezős periódusba

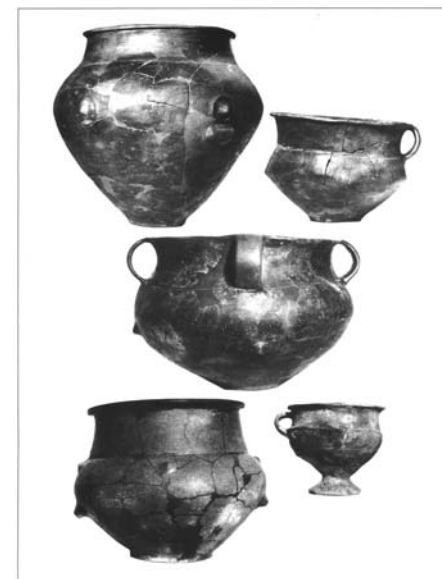
Balatonmagyaród-Hídvégpuszta: körárkos telep, temető (folyamatos élet és temetőhasználat az idősebb urnamezős fázisban is; 69 sír, kiemelve a sírcsoportokon belül az idősebb sírok)

Németbánya-Felsőerdei-dűlőben kétperiódusú település oszlopszerkezetes-vesszőfonatos házakkal, Dunakeszin 50 oszlopszerkezetes ház



Horváth L. A.–Szilas G.–Endrődi A. 2004: Megelőző feltárás Dunakeszi-Székesdűlőn –Preliminary excavation at Dunakeszi-Székesdűlő In: *ΜΩΜΟΣ II. „Őskoros Kutatók” II. Összejövetelének konferenciakötete*. Nagy E. Gy.–Dani J.–Hajdú Zs. (szerk.) Debrecen 2004, 209–218.

Horváth előző oldalán idézett munkája



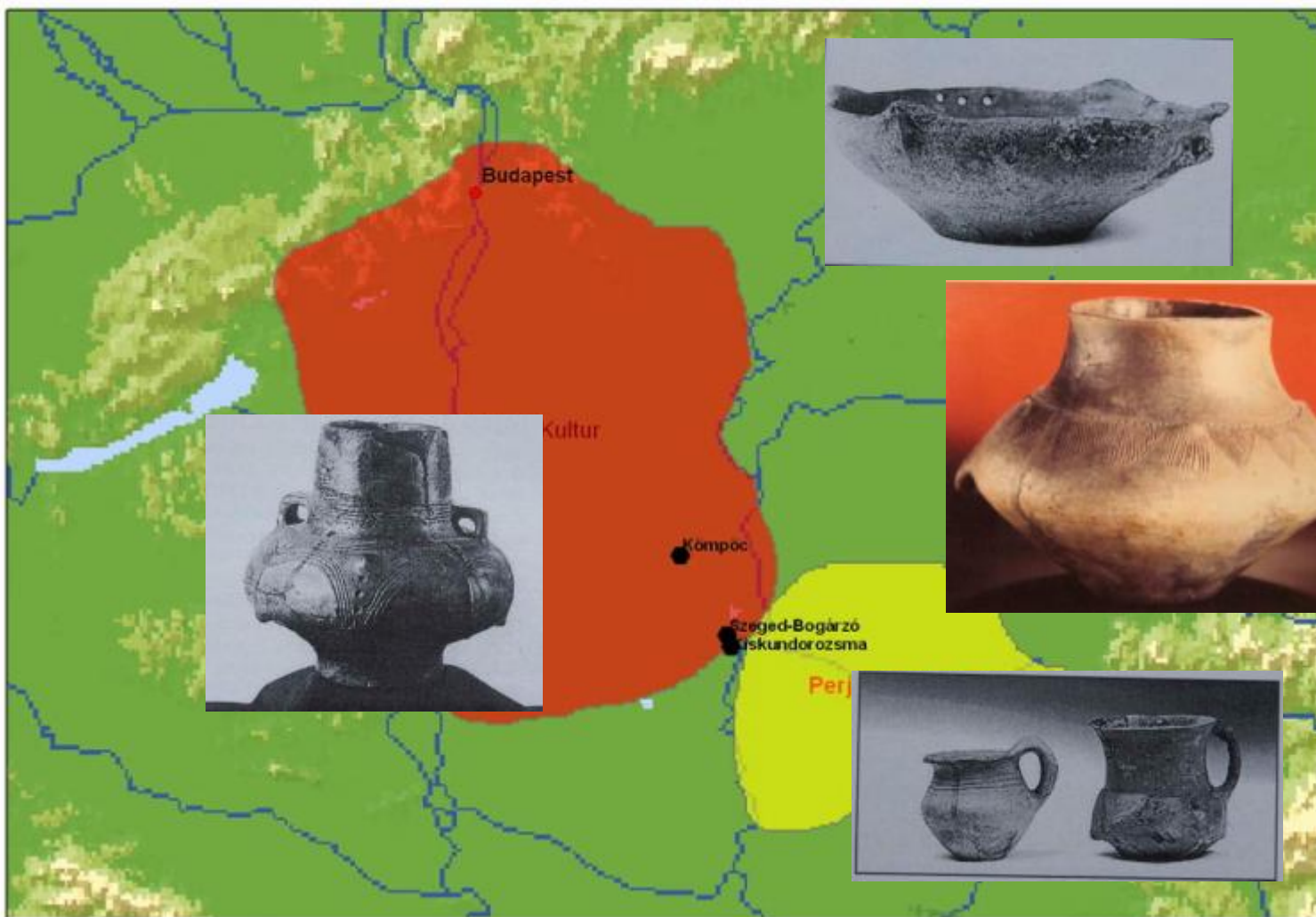
V. Szabó G.: A bronzkor Csongrád megyében (Történeti vázlat a készülő Régészeti állandó kiállítás kapcsán). — Die Bronzezeit im Komitat Csongrád. Eine historische Skizze anlässlich der künftigen ständigen Ausstellung. The Bronze Age in county Csongrád. A historical outline made on the occasion of the arrangement of the permanent archaeological exhibition. In: Múzeumi Füzetek csongrád. 2. (1999) 51-116

Dél-Alföldi legkorábbi betelepülők

RBB1 koszideri korszak

halomsíros kerámia koszideri fémekkel

Szeged-Bogárzó, Szeged-Bilisics, Kömpöc-Gerzsán, Szentes-Nagyhegy, Szentes-Ecser



# Tápé-csoport

Trogmayer O.: Das bronzzeitliche Gräberfeld bei Tápé. Fontes Archhung 1975

A férfi és női viselet nyomai a tápéi bronzkori temetőben. — Reste der Männer- und Frauentracht in dem bronzzeitlichen Gräberfeld von Tápé. FolArch XVII. 51–63.

687 feltárt sír (kb 1300-05 lehetett)

RBB2-C

Övlemezek, pecsétlős fejű tűk

Csontvázas temetkezési rítus

— kitűnő viseletrekonstrukciós lehetőségek

Klasszikus kor RBB2-BC időszak

belső tagolása még nem lehetséges

Kiskundorozsma, Mártély,

Hmvh-Gorzsa, Kishomok, Szakálhát

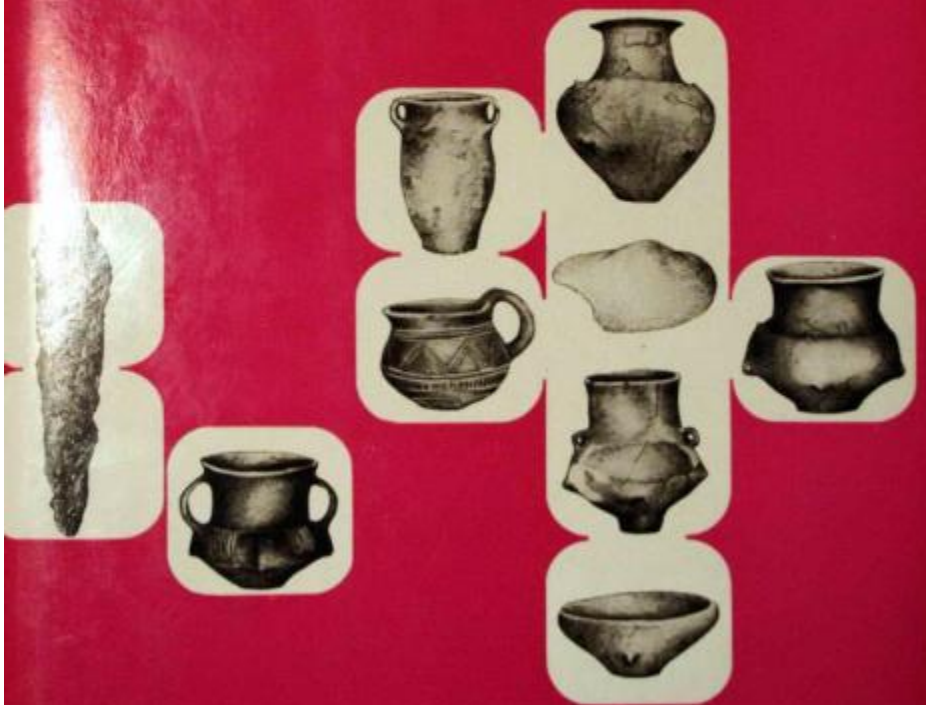
Sánta Gábor Zákányszék környéki kutatásai



Abb. 2. Mittelbronzezeitliche Gefäßstypen aus der ungarischen Südtiefenebene.  
Mittlerer Horizont (Tápé).

FONTES  
ARCHAEOLOGICI  
HUNGARIAE

OTTÓ TROGMAYER  
DAS  
BRONZEZEITLICHE  
GRÄBERFELD  
BEI TÁPÉ



AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST



# Csorva problematika

Csorvai temető

Trogmayer, O. 1963: Beiträge zur Spätbronzezeit des südlichen Teils des ungarischen Tiefebene. Acta Arch. Acad. Scien. Hungarica 15, 85–122.

Korábban a Dél-Alföld halomsíros korszakát 3 nagy temetőhöz kötötték

1, Kömpöc, Bogárczó, Bilisics-kör

2, Tápé-csoport

3, Csorva-csoport

Ez utóbbi átértékelődött a RBD-HaA ún. protogáva fejlődési fázis létrejöttével (következő óra anyaga)

A csorvai temető anyaga a dunántúli késő halomsíros-korai urnamezős átmeneti fázissal mutat rokonságot egyrészt másrészt sok proto-Gáva elem is található benne

A csorva csoport lelőhelyeit két időrendi fázisba osztotta V. Szabó Gábor

A csorvai temető fiatalabb, nyugati sírjai a legfiatalabb halomsíros korszak képviselői a területen, de nagyon erős Dunántúli hatásokat mutatnak

# Rákóczifalva-csoport

## a halomsíros kultúra közép-tiszavidéki változata

### RB2-C

Késővatya, késői füzesabony (későhatvan ?)+ halomsíros keveredés eredménye

Terület: Szolnok– Mindszent a Tisza két partján (Trogmayer szerint egészen a Bánátiig)

Egyidőben a tőle délre létező Tápé csoporttal

Kovács T.: Zur Problematik der Entstehung der Hügelgräber in Ungarn. SlovArch XXIX (1981) 87-96 – összefoglalás

Legnagyobb anyagközlés: Trogmayer Ottó: A szegedi nagytáj bronz- és koravaskorának néhány kérdéséről (Mindszent-Óvoda). Acta Ant et Arch 1985, 3–11.

Temetői ismertek: Rákóczifalva-Kastélydomb, Mindszent-Óvoda, Szentes, Csongrád-Felgyő

Telepe csak terepbejáráson került elő (Csongrád-Felgyő, Kunszentmárton)

Leletanyaga: nagy, kihajló peremű, tölcséres nyakú, tojásdad testű, sárgásbarnára égetett urnák (halomsíros és főleg vatya jellegűek), igen nagyok, 70-80 cm-t is eléri

Behúzott peremű tálak (füzesabonyi jellegűek)

Talpas korsók (bodrogszerdahely jellegűek)

Igazi jellegzetessége a váll és a has ívelt, többszörös girlandos árkolással való díszítése, a bütykök többszörös körülárkolása, a kerámia kidolgozása igen jó minőségű, a legjobb középbronzkori hagyományokat folytatja

Az urnaperemek szélén gyakori a felcsúcsosodás, 3-as csoportokban, a perem széle sok esetben díszített

Fémanyag halomsíros jellegű



Tafel 1.-4. Mindszent; 2. Újg. Szentes; 3. Csongrád-Felgyő; 5. Szentes

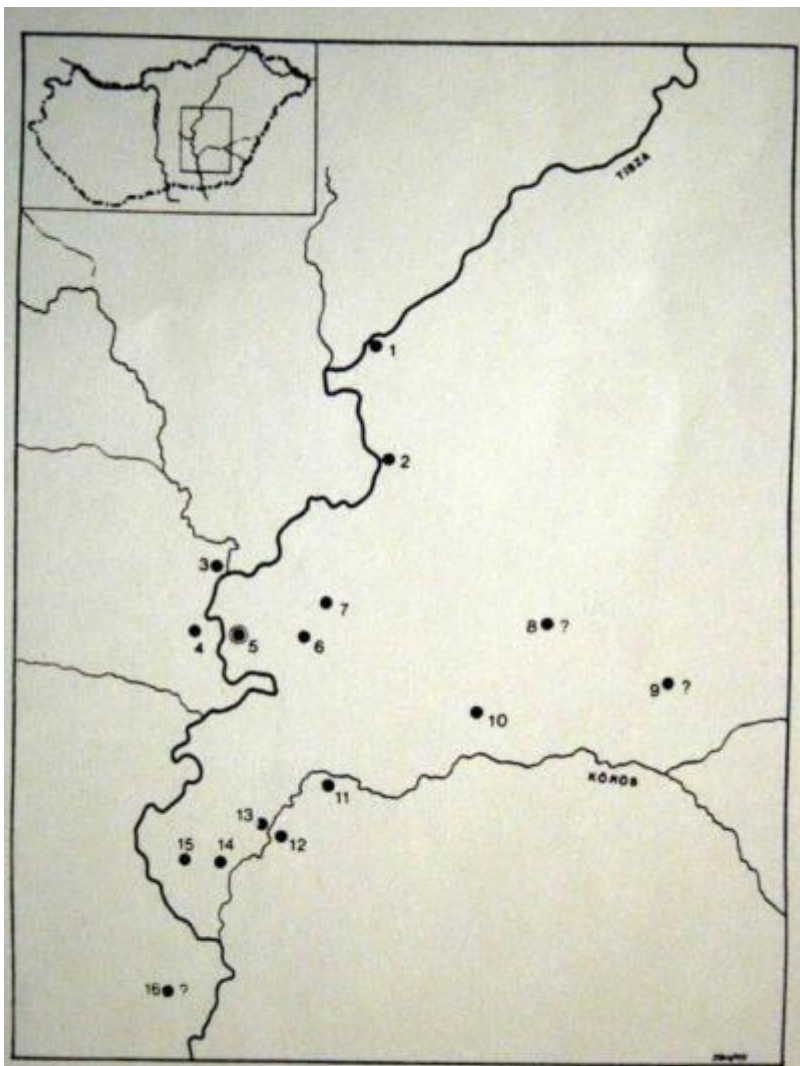


Abb. 3. Verbreitungsgebiet der Rákóczifalva-Gruppe:

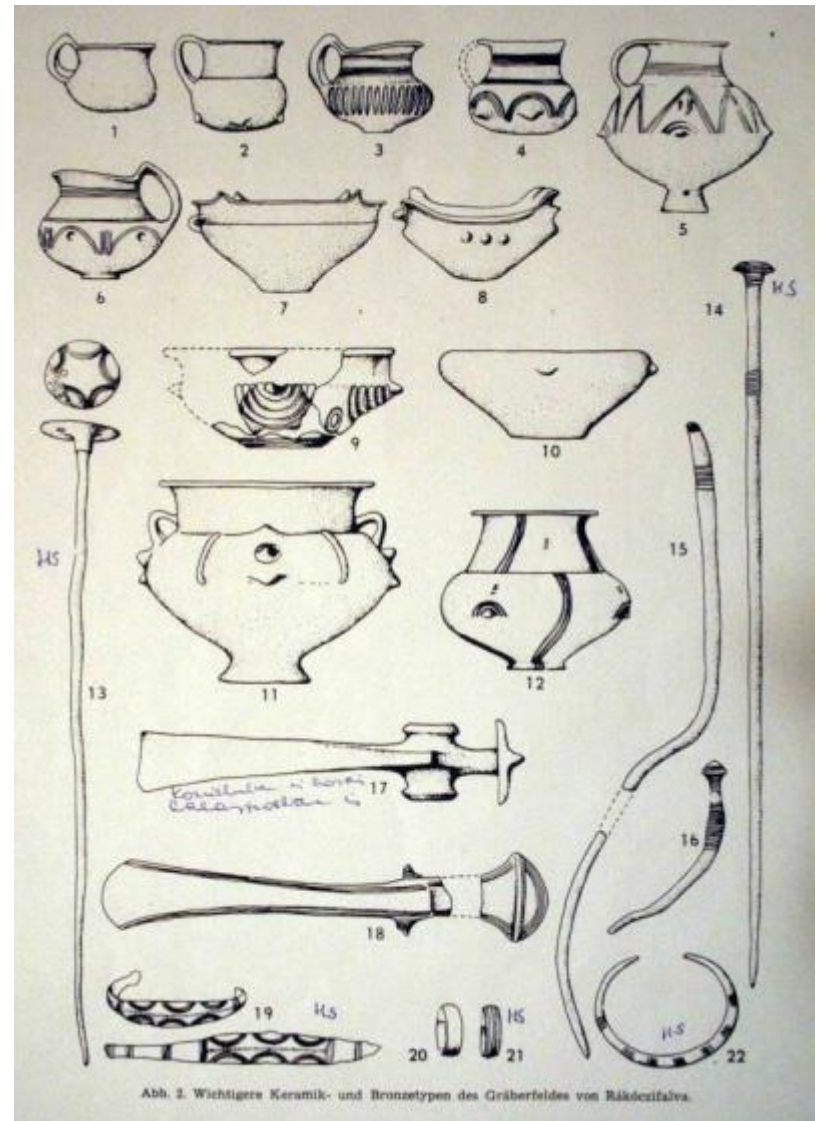
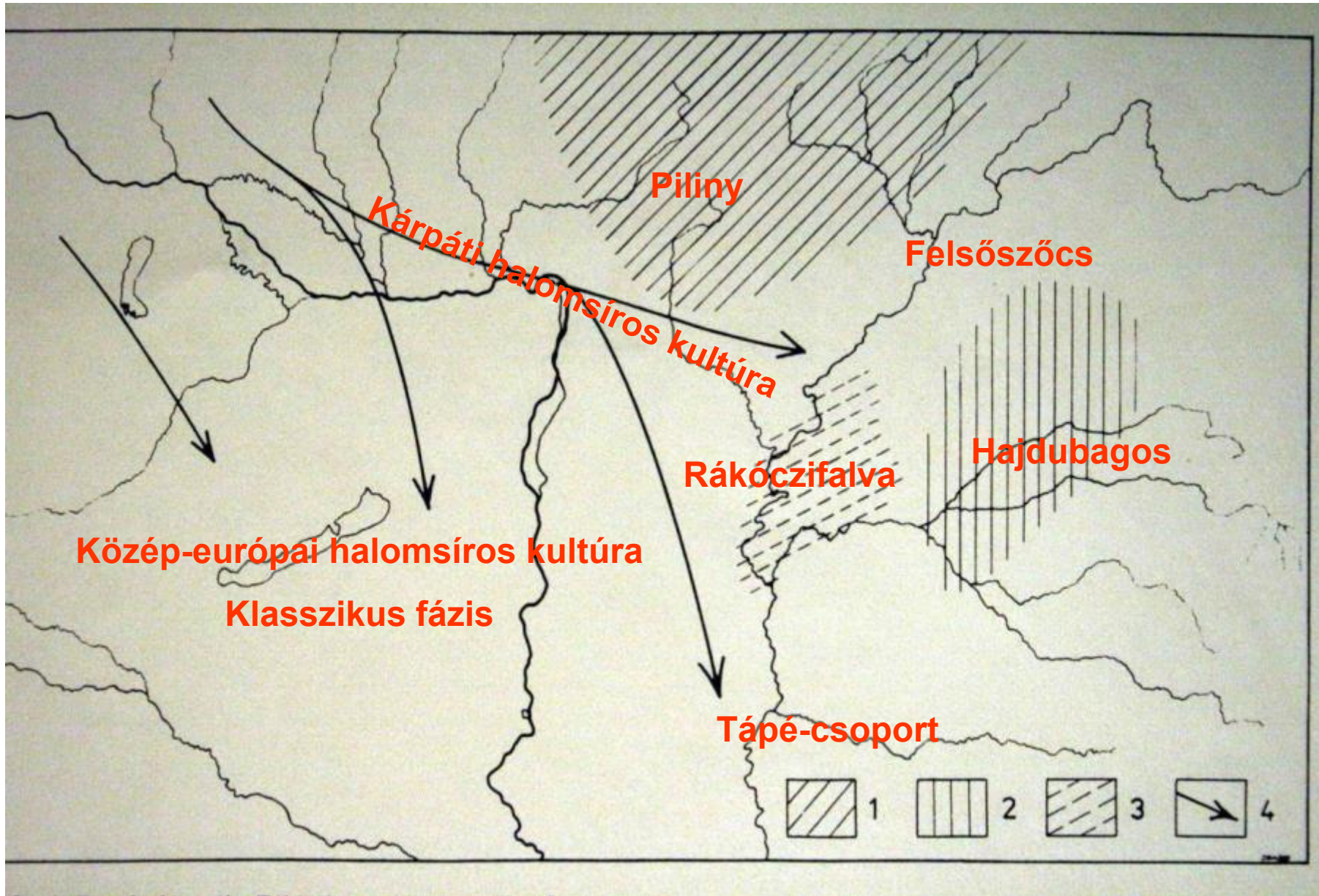


Abb. 2. Wichtigere Keramik- und Bronzetypen des Gräberfeldes von Rákóczifalva.

Kovács T.: Zur Problematik der Entstehung der Hügelgräber in Ungarn. SlovArch XXIX (1981) 87-96



# RBB2-RBC



# Hajdúbagos-csoport

Eredete: késő ottomány, gyulavarsánd+halomsíros, kialakulása a koszideri korra tehető, a rákóczifalva rokona

Elterjedési területe: Érmellék, a Körösök völgye az összefolyásig, a Partium jelentős területei, a Körös-maros köz területének északkeleti része

Temetője: Hajdúbagos

Telepei csak szórványokból ismertek

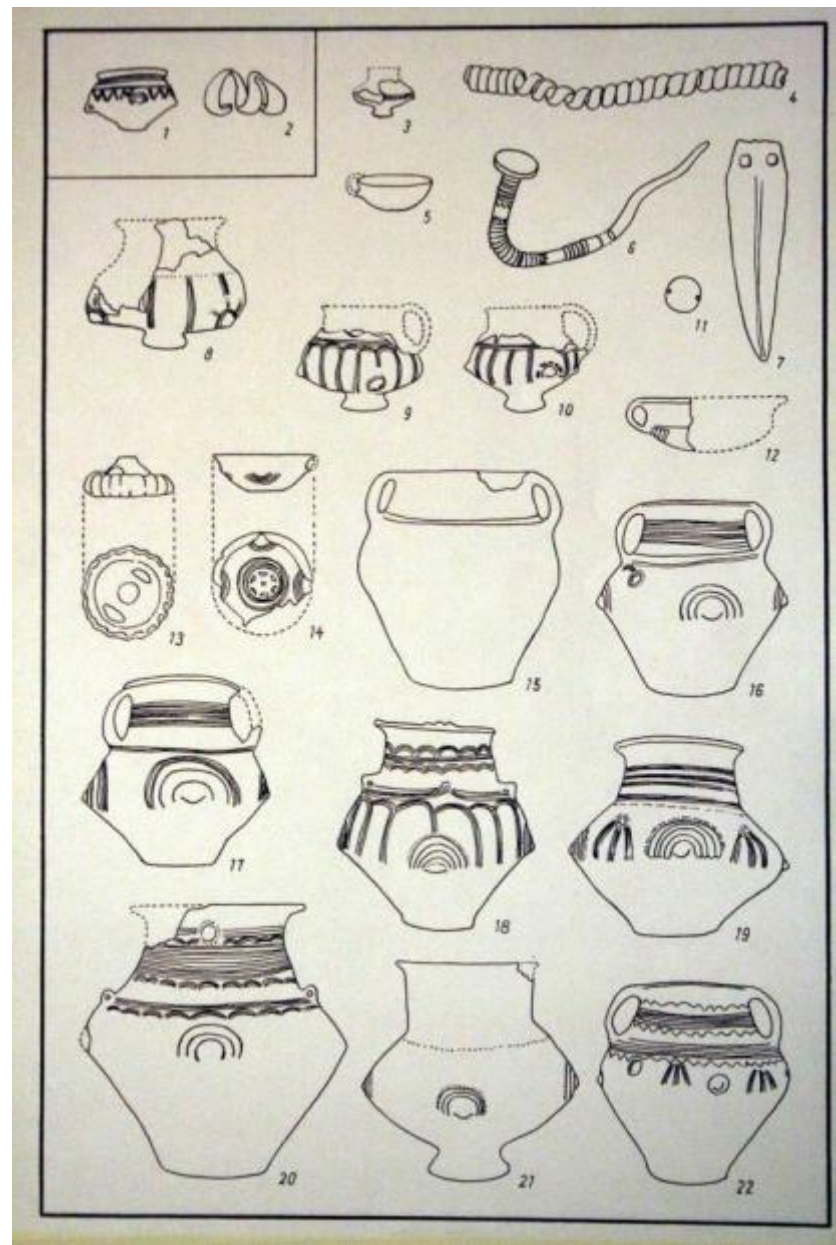
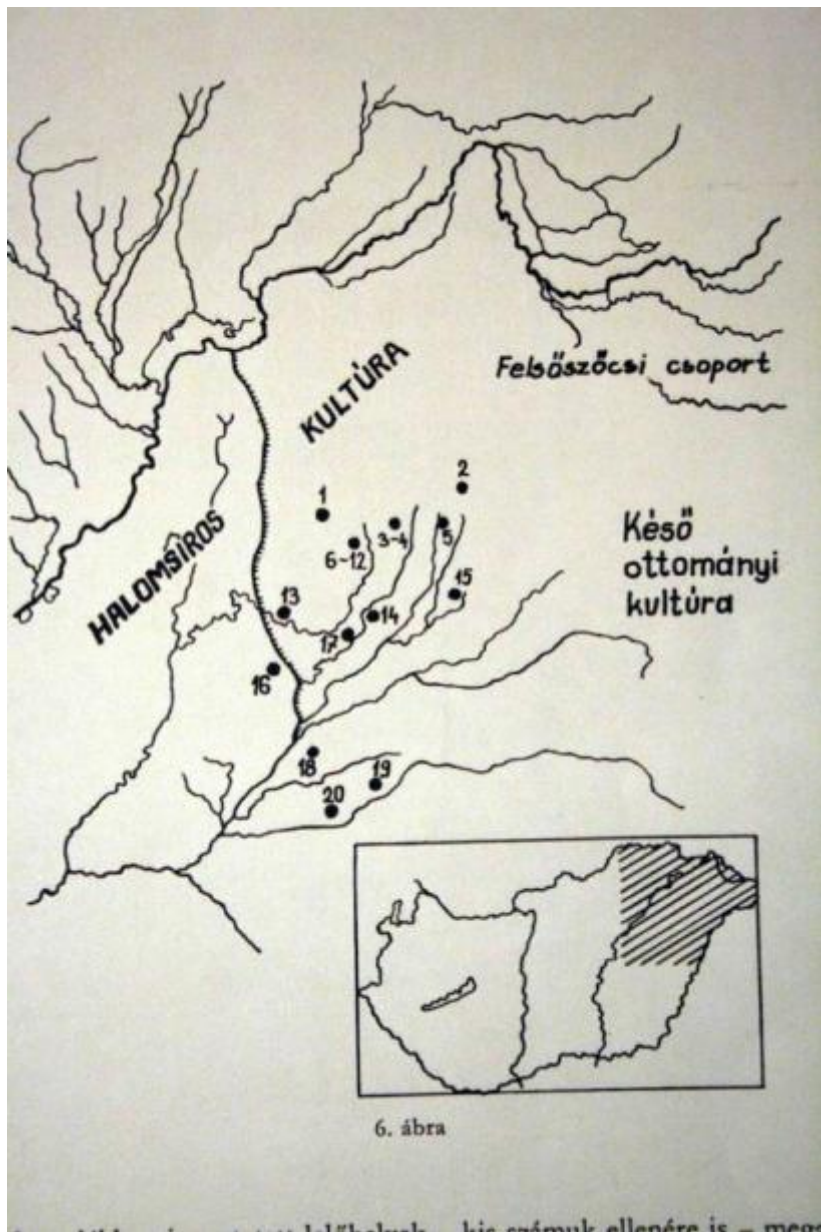
Jellemzője a sokszorosán körülárkolt bütyök, a karcolt többszörös girlandmotívum

Halomsíros fémek

Megéri a BD-t, és részt vesz az egységesedési folyamatban

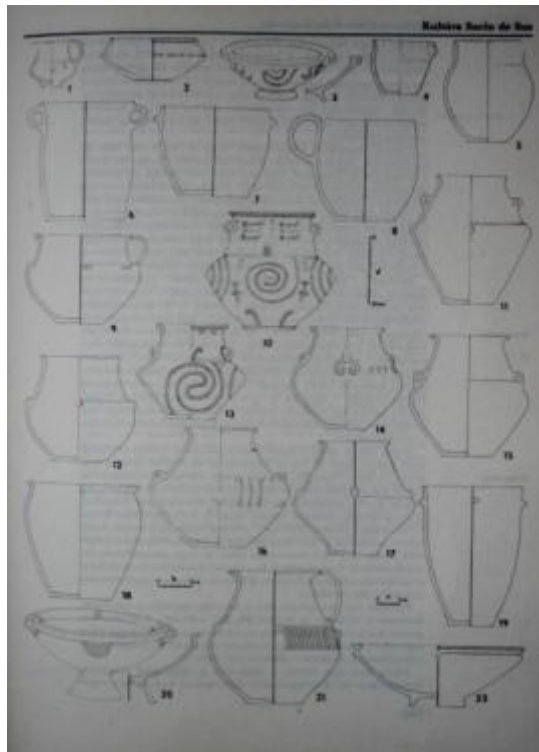
Kovács T.: A hajdúbagosi bronzkori temető. FA 21 (1970) 27–49 — a csoport lelőhelylistájával



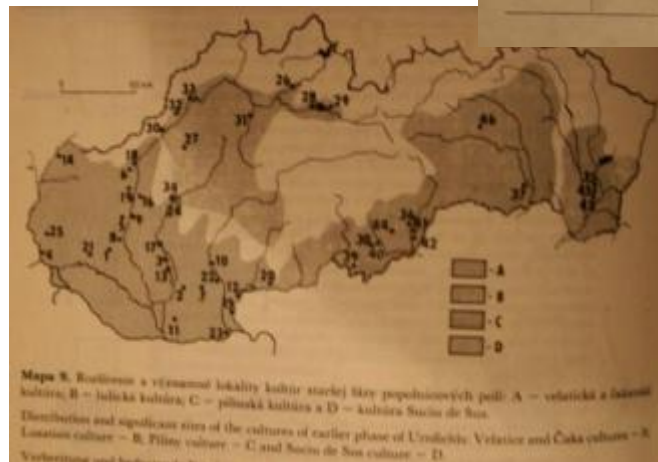


Kovács T.: A hajdúbagosi bronzkori temető. FA 21 (1970) 27–49 — a csoport lelőhelylistájával

# Felsőszőcs-kultúra, Suciú de Sus



Stufe	Eriú-E.	Sómeş-E.	Maramureş-N.	Lápuş-N.	Sálah-N.
Hu A	Gáva	Gáva	Lápuş 117	Lápuş 11	Lápuş 11
Hu D	Berkesz?	Berkesz?	Lápuş 17	Lápuş 1	Lápuş 1
Hu C	Geháhid	Suciú de Sus II	Suciú de Sus II	Suciú de Sus II	Suciú de Sus II
Hu B <sub>1</sub>	Otomani III	Suciú de Sus I	Suciú de Sus I	Wietenberg III	Wietenberg III
Hu A <sub>2</sub>	Otomani II	Otomani II	?	Wietenberg II ?	Wietenberg II



Bóna, I.: Szabolcs–Szatmár megye régészeti emlékei I. Óskor. In: Entz G. (Hrsg.) Szabolcs–Szatmár megye műemlékei I., Budapest, 1986, 15–55

Bóna, I.: A honfoglalás előtti kultúrák és népek. In: L. Cservenyák (Hrsg.), Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. Nyíregyháza, 1993, 63-137.

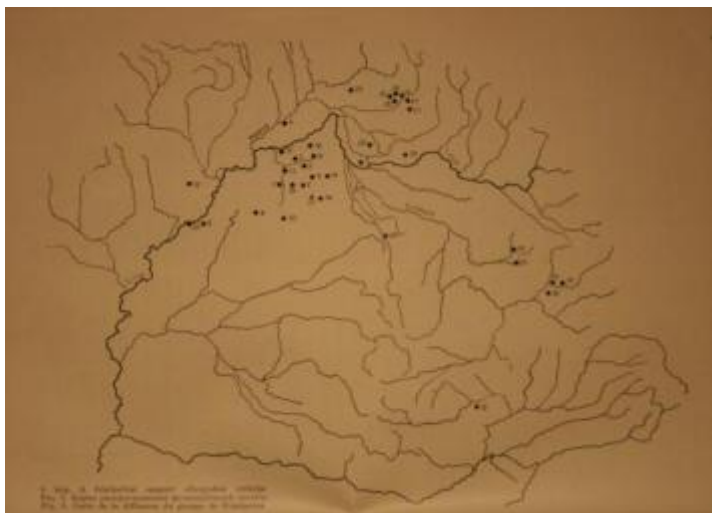
Bader, T.: De Suciú de Sus-Kultur in Nordwestrumänien. PZ 54 (1979) 3-31

Kalicz, N.: A későbronzkori felsőszőcsi csoport leletei és kronológiai helyzete. - Funde und chronologische Situation der Felsőszőcs-Gruppe der Spätbronzezeit. Arch. Ért. 87, (1960) 4-15.

Kovács T.: Eastern Connections of North-Eastern Hungary in the Late Bronze Age. FA 18 (1966-67) 27-58

Kemenczei, T.: Das spätbronzezeitliche Urnengräberfeld von Alsóberecki. Folia Arch. 32, (1981) 69-94.

C. Kacsó: Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes und der chronologie der Suciú de Sus-Kultur. Dacia 31 (1987) 51–75



# Felsőszőcs-kultúra, Suceiu de Sus

Eredete: késő ottomány/gyulavarsánd+késő wietenberg

Elterjedés: Szamosvölgy, Felső-Tiszavidék, ÉK-Partium

2 fázis: korai: BB1-BB2, kései: BC-BD

Korai: erős középsőbronzkori hagyományok, nincs tell telep, de 1-2 rétegűek a telepek

Van erődített telep is

Temetkezése hamvasztásos, néha halomsíros (Oláhlápos/Lapus)

Díszítés: a magasan húzott fülű bögréken eleinte karcolt gyulavarsándi jellegű ornamentika, majd mélyen vésett, kimetszett díszű edények (ez a BB2-re esik), mészbetéttel, pyraunos, halsütő tál stb. jellemző, erőteljesen középbronzkori jellegű

Élete vége felé keleti hatás

Ide keltezhető a nyírkarászi halomsír (BD)

A területen a régebben berkeszinek nevezett, ma protogávának hívott kultúrkör különül el a BD végétől



# Észak Alföldi halomsíros kultúra (Egyek-csoport)

Kárpát-vidéki halomsíros kultúra (Elkülönítője Anton Točik: Die Gräberfelder der Karpatenländischen Hügelgräberkultur. FA7. Prag 1964)

tiszta jelenléte az Észak-Alföldön

Eredete: késő magyarádi+halomsíros kultúra, de lehet, hogy a helyi fejlődés eredményeképp alakult ki

A kultúra a kialakulását követően megszállta a Tiszántúlt és Észak-Magyarország egyes területeit, néhol szimbiózisban élt a helyi lakossággal (folyóvölgyek, pl Hernád), de nem jut túl a Körösökön, a körös-maros közén ma még felderítetlen lakosság él, Keleten a határ a Hajdúság

Korai temetője (BB1) Szentpéter/Dolny Peter

Későbbi: Szalka/Salka I-II, Ipolykiskeszi/Malé Kosihy, [Egyek](#), [Tiszafüred](#), [Maklár](#), [Igrici](#), [Mezőcsát](#), [a legnagyobb Tiszafüred-Majoroshalom](#): itt beletemetkeznek a füzesabonyi kultúra temetőjébe, ráadásul a bodrogszerdahelyi fázis leletanyaga is követhető (kontinuus vagy sem a népesség?)

Vannak jelei a helyi lakosság (füzesabonyi és hatvani kultúra) részvételének, pl. talpas, bodrogszerdahelyi jellegű korsók, gazdagabb motívumkincs

Kihajló peremű, cilindrikus nyakú, hármass vonalkötegekkel és pontsorokkal, pontsorral övezett bütykökkel, árkolt bütykökkel, lencsedísszel, stb. díszített urnák

A csoport élete a BC periódus végéig nyomon követhető, a nagy temetőket feladják, a lakosság azonban helyben marad, anyagi kultúrájában az ún. Pregáva hatások érvényesülnek (Oszlár-Nárfaszög: BB2-BD periódusokban végig lakott nagy telep)

[Emőd-Istvánmajor](#): 120 sír (115 hamvasztásos 5 csontvázas sír) RBC időszak

B. Hellebrandt M.: Halomsíros temető csontvázas sírjai Emőd-Istvánmajorból. MOMΩΣ III (2004) 185–205

BD időszakban a pilinyi kultúra déli terjeszkedése szünteti meg önálló létét illetve alapját képezi a Gáva kultúra kialakulását megelőző folyamatoknak

## Leletanyagközlések:

Hänsel B. – Kalicz N.: Das Bronzezeitliche Gräberfeld von [Mezőcsát](#), Kom. Borosd, Nordostungarn. BRGK 67 (1986) 5–75.

M. Csányi M.: Árokkal körülvevett sírok a halomsíros kultúra [jánoshidai](#) temetőjében. – Graves surraounded by ditches in the Jánoshida cemetery of the Tumulus Culture. ArchÉrt 107 (1980) 153 –165.

Kalicz N.: Későbronzkori urnatemető [Igrici](#) község határában. — Spätbronzezeitliches Urnengräberfeld bei Igrici. HOMÉ 2 (1958) 45-72.

Kovács T.: Tumulus Culture cemeteries of [Tiszafüred](#). RégFüz II.17 (1975)

M. Dušek: Birituelles Gräberfeld der Karpatenländischen Hügelgräberkultur in [Dolný Peter](#) In: Bronzezeitliche Gräberfeld in der Südwestslowakei. AUSAV IV (1969) 50–81.

Salka I-II Točik 1964 lásd előző oldalon

## Kronológia:

Kemenczei T.: Bemerkungen zur Chronologie der spätbronzezeitlichen Grabfunde im Donau–Theiss Zwischenstromgebiet. CommArchHung 1989 73 – 96.

Kemenczei T.: Adatok Észak – Magyarország későbronzkori történetéhez. — Dannüje k isztorii pozdnej bronzovoj epohi b szeptvernoj Vengrii. — Angaben zur Geschichte der Spätbronzezeit in Nordungarn. ArchÉrt 90 (1963) 169–188.

Kovács T.: A halomsíros kultúra leletei az Észak-Alföldön . — Pámjátnyiki kultúri kurgánnih mogil na szevere Bálsoj Vengerszkoj nyizmenosztyi. — Die Funde der Hügelgräberkultur.(Egyek-Szőlőhegy) ArchÉrt 93 (1966) 159–199.

lelőhelykataszter

tipológia: kónikus nyakú rna kettős kónikus testtel

kónikus nyakú urna hosszúkás testtel

kónikus nyakú urna, nyomott gömbös testtel

Kihajló peremű kettős kónikus testű urna

behúzott peremű tál

fordított csonkakúp alakú tál, peremén gyakran háromszög

alakú bütyökkel, vagy felcsúcsosodó peremmel

talpas tál

kónikus nyakú csupor

kihajló peremű csupor (néha két füllel)

talpas korsó

tölcséres nyakú korsó

nyulán testű füles bögre

füles bögre félgömb alakú testtel

hasáb formájú edény

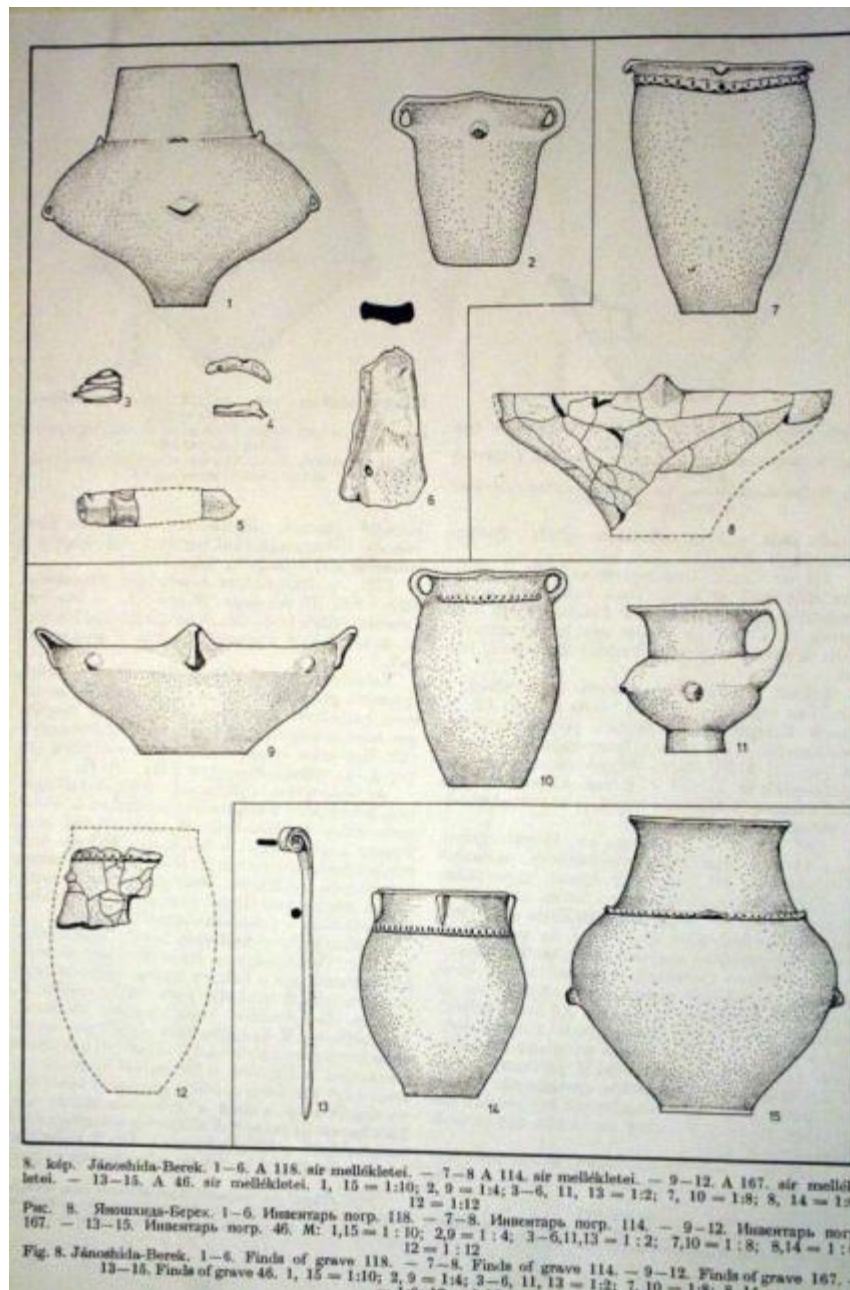
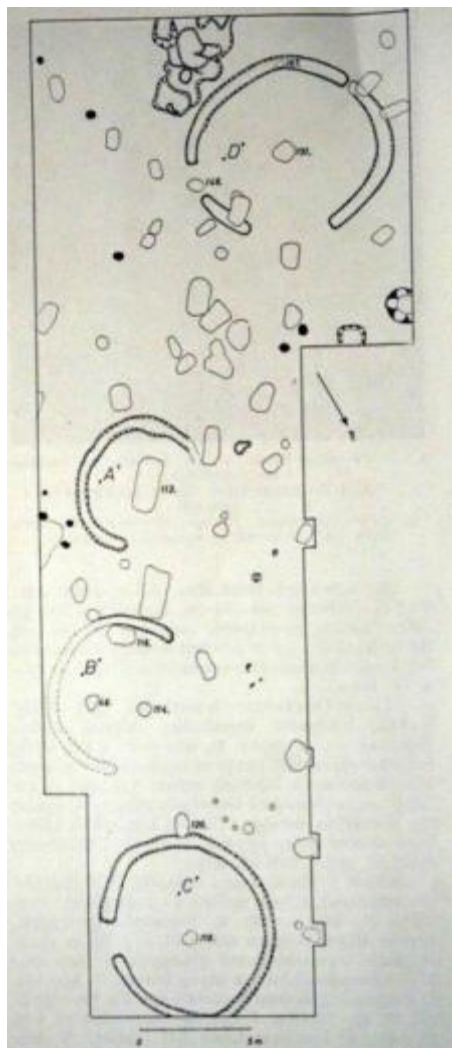
Fémek: pecsétlős végű bordázott karperec, kerekátmetszetű, nyitott végű karperec, pecsétfejű tű, spirálkorong fejű tű, ellapított visszahajtott fejű tű, zárt félhold alakú csüngő, patkó alakú csüngő, gyűrűk, pitykék

**Kovács T.: Adatok a későbronzkori egyeki csoport kialakulásához. DDMÉ 1962–64 (1965) 75–86.**

**Kovács T.: Das kulturelle Bild der mittleren und oberen Theissgebiet in der Spätbronzezeit. Acta Ant et Arch X (1966) 65 015073.**

# Jánoshida-Berek

R. Csányi 1980



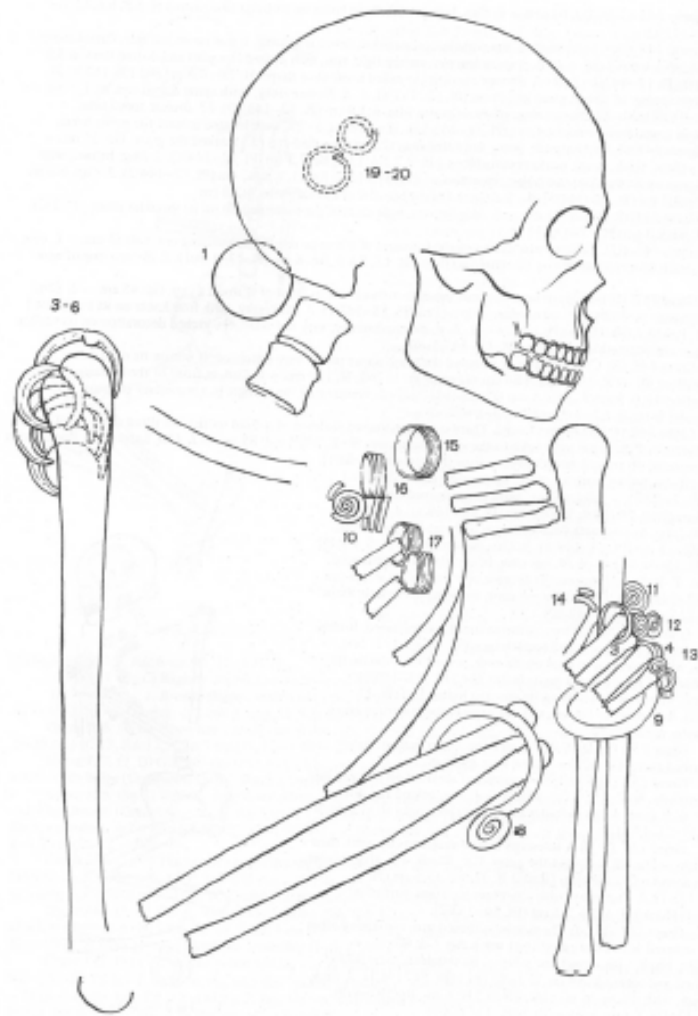
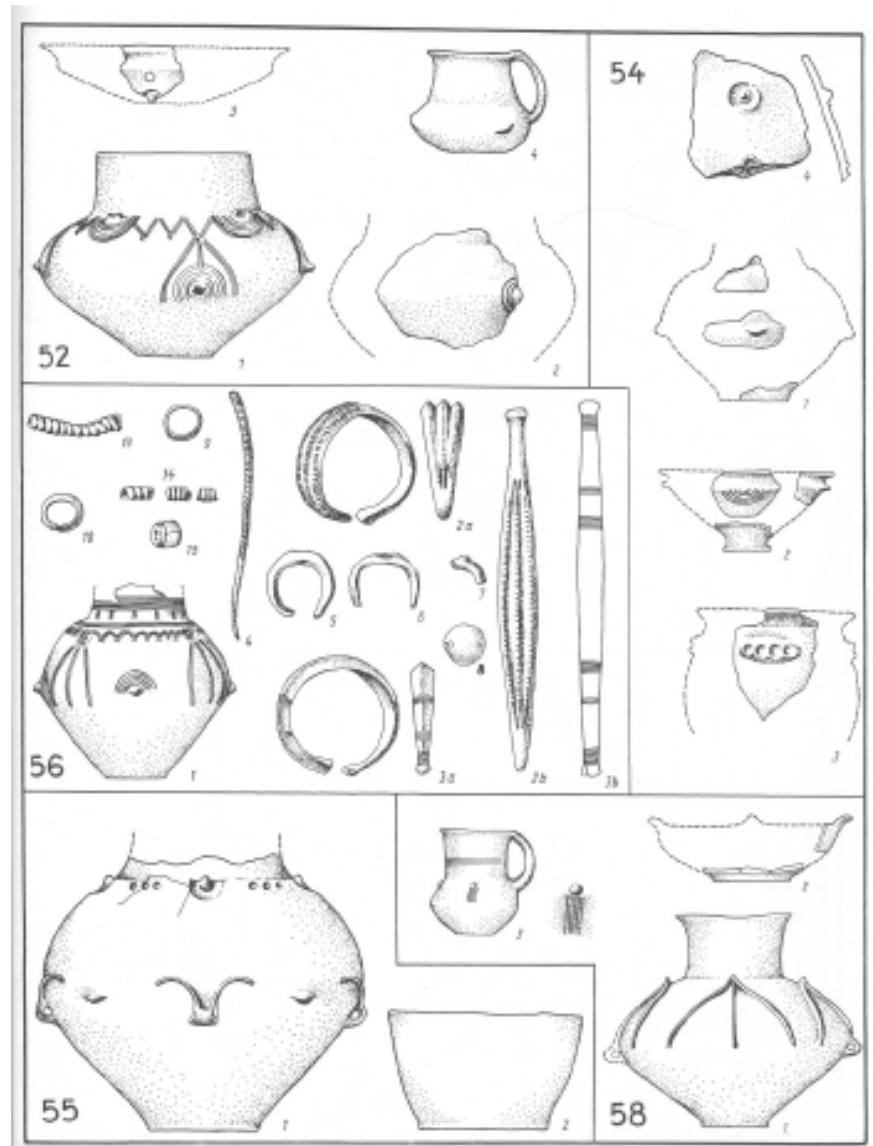
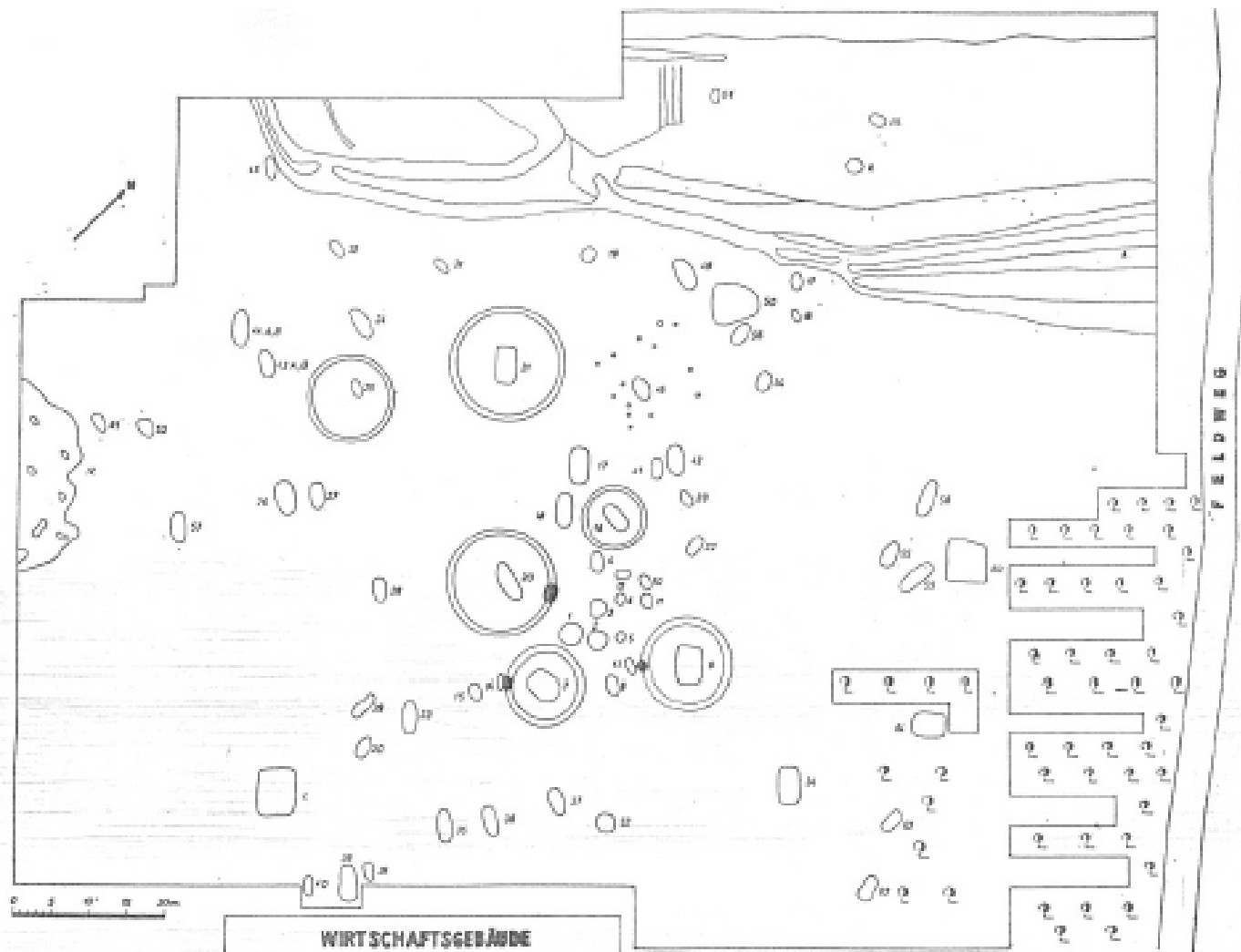


Fig. 12b. - Gress 165.



Tiszafüred-Majoroshalom  
Kovács 1975



Plan 4. Dolný Peter. Plan des Gräberfeldes.

Dolný Peter  
 Dusek 1969

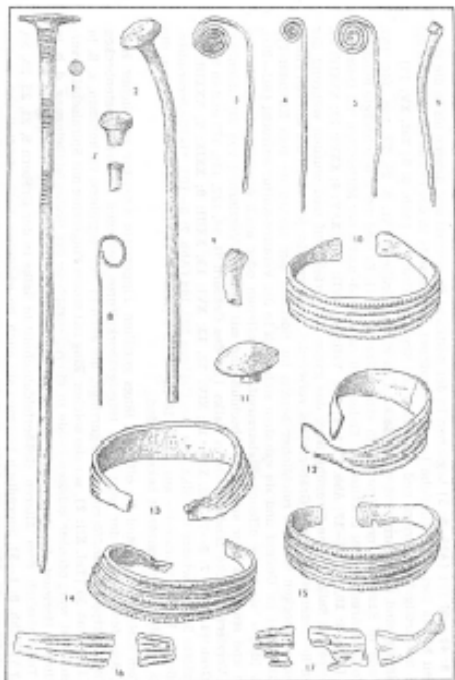


Abb. 6. Salka I, Bronzene Gegenstände aus den Gräbern: 1 — Gr. 9; 2 — Gr. 8; 3 — Gr. 21; 4 — Gr. 79; 5 — Gr. 124; 6 — Gr. 72; 7 — Gr. 26; 8 — Gr. 33; 9 — Gr. 192; 10 — Gr. 77; 11 — Streifenfunde; 12 — Gr. 77; 13, 14 — Gr. 126; 15 — Gr. 144; 16 — Gr. 25; 17 — Gr. 178.

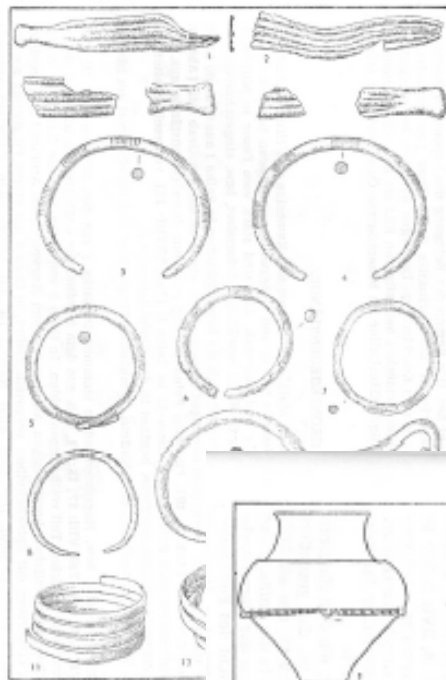


Abb. 7. Salka I, Bronzene Gegenstände aus den Gräbern: 1 — Gr. 64; 2 — Gr. 57; 3 — Gr. 175; 4 — Gr. 184; 5 — Gr. 31.

## Salka I Točik 1964

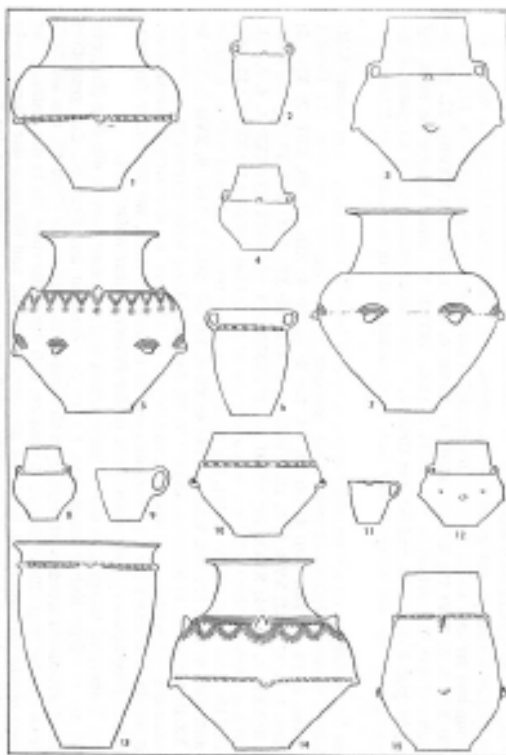


Abb. 4. Salka I, Keramik aus den Gräbern: 1 — Gr. 1; 2 — Gr. 125; 3 — Gr. 144; 4 — Gr. 83; 5 — Gr. 31; 6 — Gr. 133; 7 — Gr. 77; 8 — Gr. 82; 9 — Gr. 140; 10 — Gr. 180; 11 — Gr. 96; 12 — Gr. 9; 13 — Gr. 18; 14 — Gr. 182; 15 — Gr. 46.

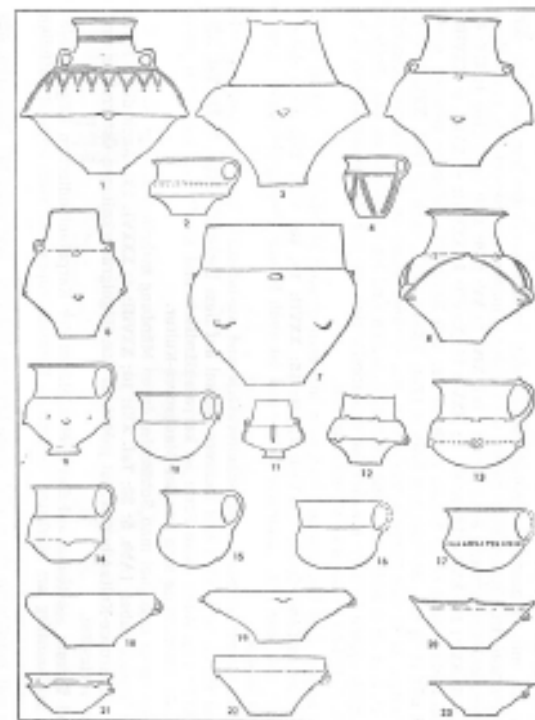
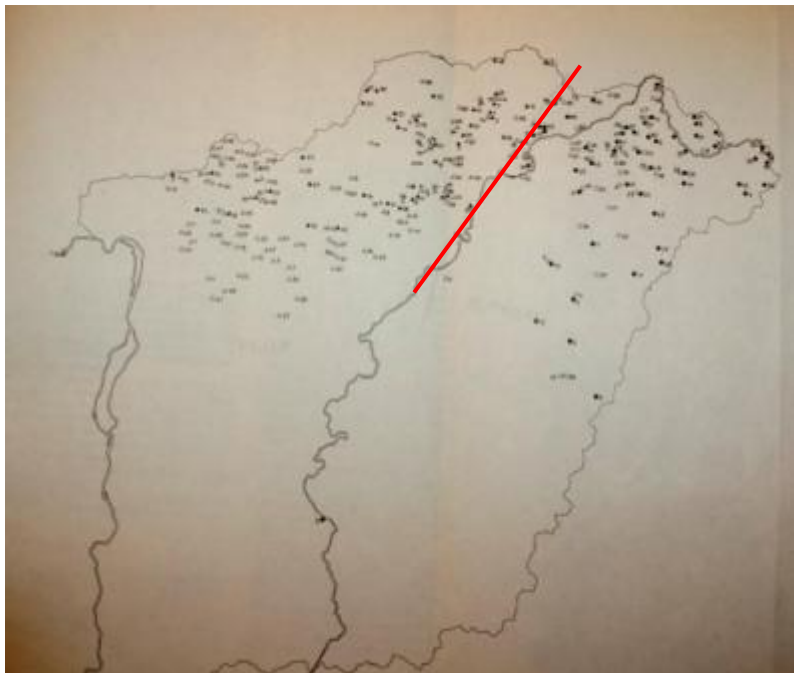


Abb. 5. Salka I, Keramik aus den Gräbern: 1 — Gr. 83; 2 — Gr. 188; 3 — Gr. 89; 4 — Gr. 162; 5 — Gr. 270; 6 — Gr. 78; 7 — Gr. 184; 8 — 5 II 36; 9 — Gr. 43; 10 — Gr. 85; 11 — Gr. 181; 12 — Gr. 58; 13 — Gr. 143; 14 — Gr. 84; 15 — Gr. 72; 16 — Gr. 89; 17 — Gr. 357; 18 — Gr. 190; 19 — Gr. 88; 20 — Gr. 104; 21 — Gr. 93; 22 — Gr. 130; 23 — Gr. 46.





# Pilinyi kultúra

## RB2-C-D

Pilinyi kultúra Terület: Börzsöny, Selmec és Zemplén hegységek

2 fő területi csoport: Zagyvapálfalvi csoport: Ipoly, Garam, Eger, Sajó folyók által határolt terület, fő lelőhelyek, a Zagyva, Ipoly és Rima folyók mentén

Életének második szakaszában az Alföld északi területeire is kiterjeszti területét a halomsíros kultúra rovására

Bárca csoport: Eger, Sajó felső folyása, Bodrog, Rolyva, Hernád, ez utóbbi mentén található a főbb lelőhelyek

Eredet: Későhatvan (koszideri korú) + kárpátvidéki halomsíros kultúra

Kultúra életének vége: átfejlődés a Kyjatice-kultúrába — későbronzkor 2 közepe HA1

Furmanek, V.: *Pilinyer Kultur*. Slovenská Arch. 25, (1977) 251-369.

Kemenczei, T.: *Adatok Észak-Magyarország későbronzkori történetéhez. — Angaben zur Geschichte der Spätbronzezeit in Nordungarn*. Arch. Ért. 90, (1963) 169-188

Kemenczei, T.: *A pilinyi kultúra bárcai csoportja. — Die Bárcaer Gruppe der Pilinyer Kultur*. Hermann Ottó Múz. Évk. 4, (1964) 7-36

Kemenczei, T.: *A pilinyi kultúra tagolása. — Ein Beitrag zur Frage der Gliederung der Pilinyer Kultur*. Arch. Ért. 92, (1965) 3-26

Kemenczei, T.: *Die Chronologie der Hortfunde vom Typ Rimaszombat*. Hermann Ottó Múz. Évk. 5, (1965) 105-175.

Kemenczei, T.: *Die Zagyvapálfalva-Gruppe der Pilinyer Kultur*. Acta Arch. Acad. Scien. Hungarica 19 (1967), 229-305

Kemenczei, T.: *Die Spätbronzezeit Nordostungarn*. Arch. Hung 51, Budapest 1984.

Kemenczei, T.: *Bemerkungen zur Chronologie der spätbronzezeitlichen Grabfunde in Donau–Theiss Zwischengebiet*. Commun. Arch. Hungariae 1989, 73–93.

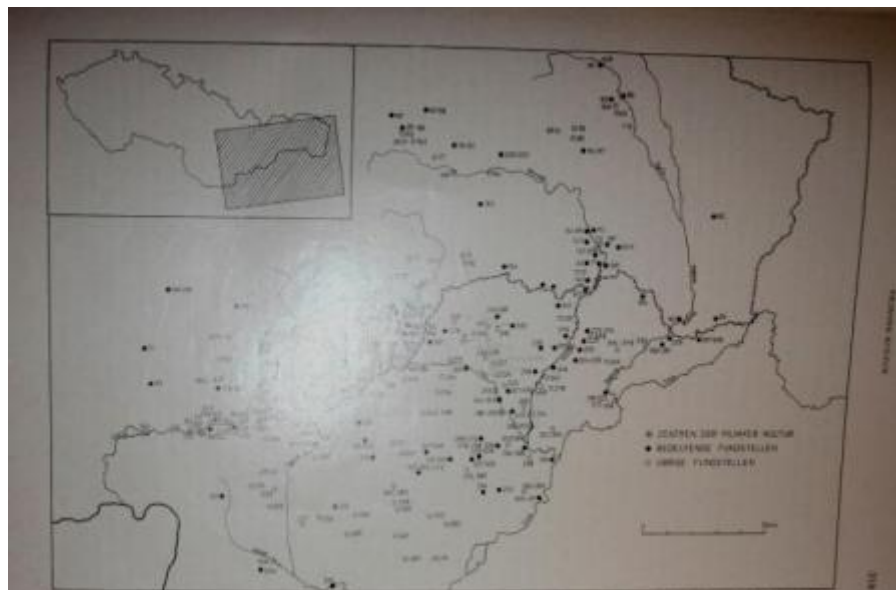
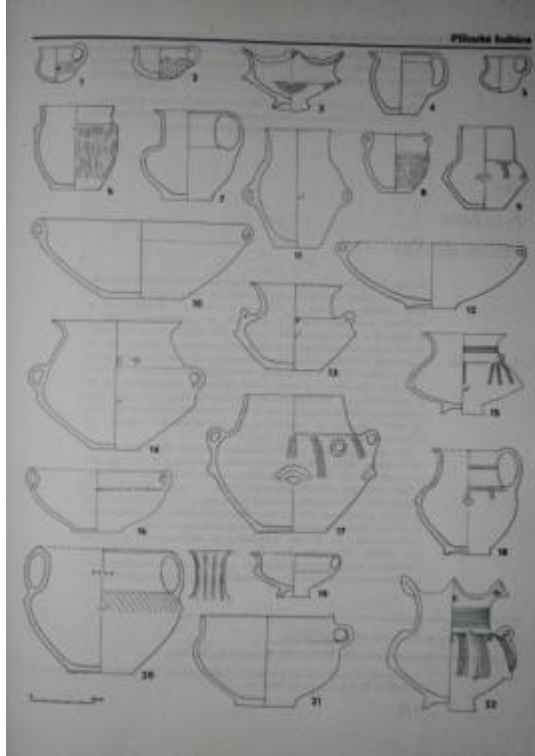


Abb. 11. Verbreitungskarte der Pilinyer Kultur. Die Summen der Fundorte auf der Karte entsprechen den landwärtigen Seiten der Linie der Fundorte auf der Karte 10-11.





# Kerámiaművesség

A korai szakaszban jól elkülöníthetők a halomsíros és a helyi összetevők a kerámiaanyagban

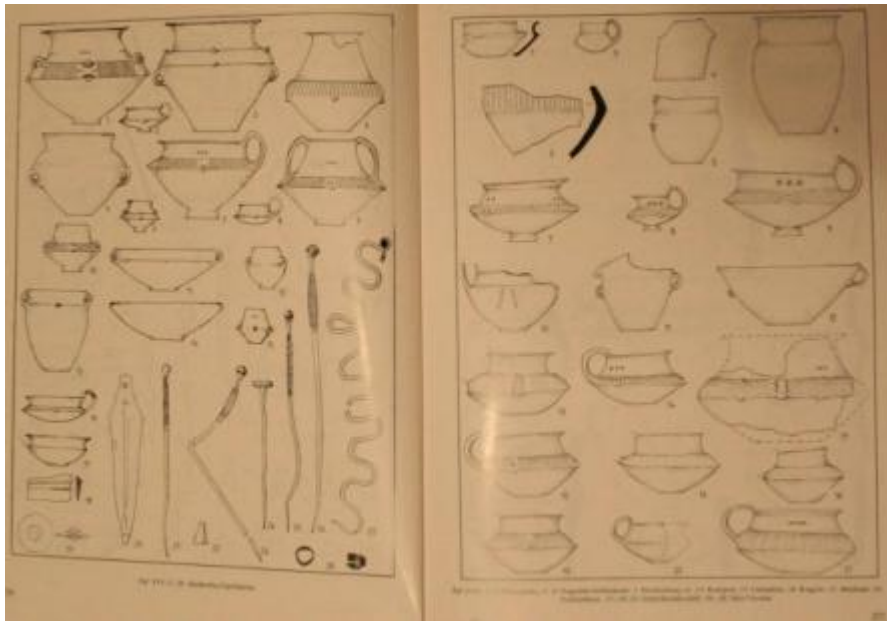
A fejlődés folyamán a két komponens összeolvadása által egységes, formakincsében egyszerűbb és szegényebb kerámiaanyag jön létre

A késői fázisban az edények vállának kannelurázása lesz általános, számos korai urnemezős hatás (pl.: geleji temető) és a Lausizti kultúra hatása is megfigyelhető

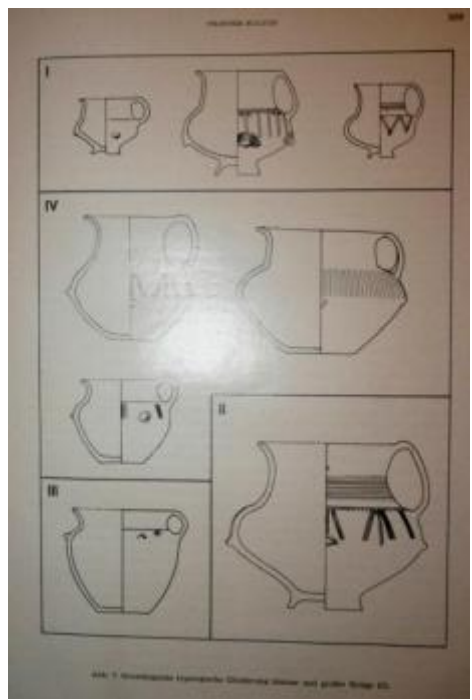
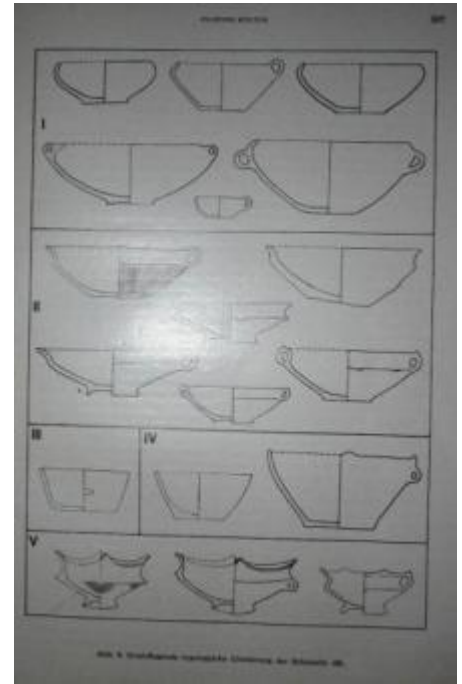
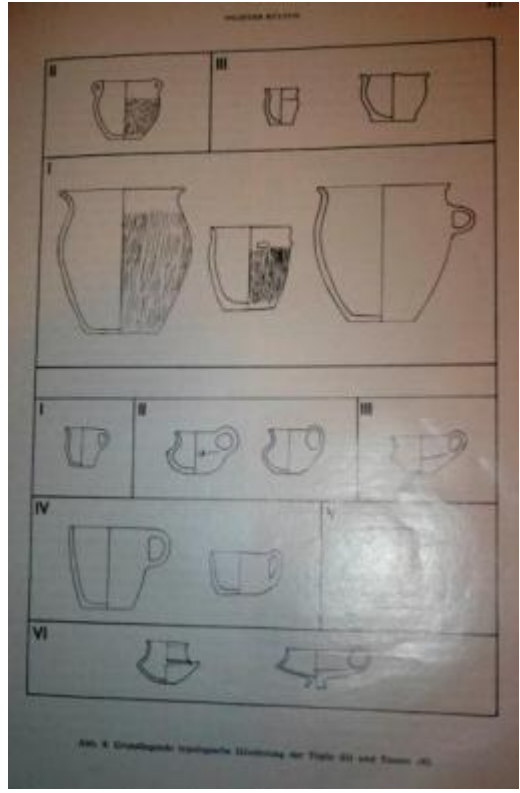
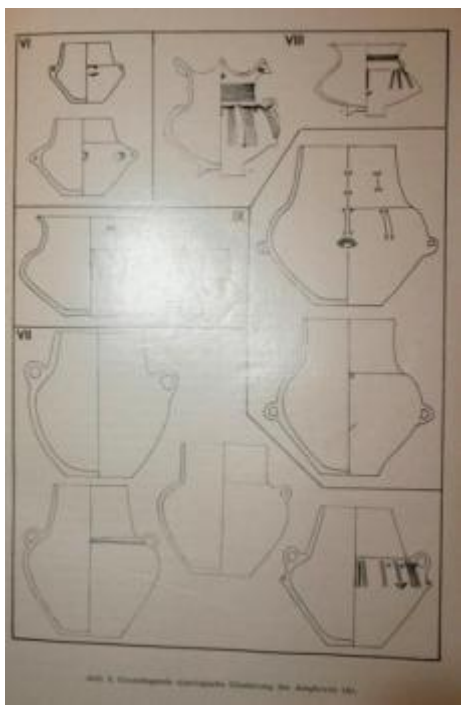
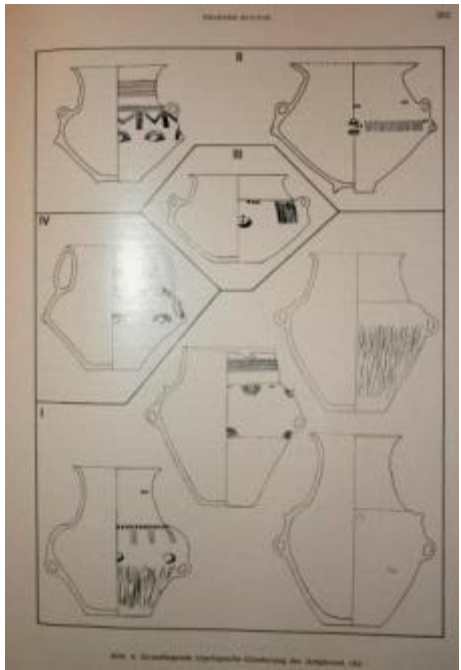
A Bárca csoportban erősebbek a helyi tradíciók  
2 időrendi fázis: az első főleg a nagyszámú temetőkből ismert

A második inkább a depoleletekből, fiatal bronzokkal keltezett temető: Jászberény-Cserőhalma

Kemenczei, T.: *A jászberény cserőhalmi késő bronzkori temető. — Die spätbronzezeitliche Gräberfeld von Jászberény-Cserőhalom.* Arch. Ért 93, (1966) 65-97.



# Piliny kerámiatípusok



# Temetkezés



Abb. 16. Radzovec, Grab 748/73.



Abb. 18. Radzovec, Grab 740/73.



Abb. 20. Radzovec, Grab 694/71.

Nagy kiterjedésű urnatemetők, csak ritkán vannak szórthamvas sírok

A megállapítások inkább a zagyvapálfalva csoportra jellemzők

Urna, tállal lefedve, mellette kis csésze vagy bögre, a hamvak között fémek és esetleg kis edény

A korai szakasz sírjai általában gazdagok fémmellékletekben, miniatűr fémmelékletek

A legkorábbi sírokban nincsenek halomsíros fémek csak a koszideri hagyományokra visszavezethető fémtárgyak

A késői sírokban általában nincsenek fémek

Nagybátony: 972 sír

Zagyvapálfalva

Piliny-Borsos 272 sír

Gelej 130 sír

Kemenczei, T.: *Bemerkungen zur Chronologie der spätbronzezeitlichen Grabfunde in Donau–Theiss Zwischengebiet*. *Commun. Arch. Hungariae* 1989, 73–93.

Litke 52 sír

Korai szakaszban egy kő az urna szájában vagy az urna alatt

Késői periódusban teljes kőpakolás

Az Alföldi területeken hiányzik a kő a temetkezésből

# Telepek

Erődített telepek: Kisterenye-Hársashegy, Benczúrfalva-Majorhegy, Bükkaranyos (késői fázis) — hatalmi és gazdasági központok, sok fémllel, öntőmintával és depókkal  
Nyíliszini kis méretű falvak: Patvarc, Ónod, Lapujtó, Vizslás, Zagyvapálfalva, Rimóc, Tiszakeszi

## Fémművesség

Forró, Ópályi és Aranyos horizontba sorolt fémek — Mozsolics

Korai fázis — RBC: koszideri fémművesség hatása

Kétkarú csákányok, borotva, diadém, egyenes élű peremes véső, bronzfalera, üreges karperec, nyolcszögformájú fogójú kard, fenyőágmintás nyakperec, Sprockhoff 1/a és 1/b típusú kardok

Késői fázis — RD–HA1 (Rimaszombati típusú raktárleletek— Kemenczei — feltehetően a zagyvapálfalvi csoport területén alakul ki ez a fémművesség):

C típusú Peschiera típusú tör, Riegsee-Ragály típusú kardok, Sprockhoff 2/a típusú kardok hullámos szárú tű, szögfejű tű, gömb és kettőskúpfejű tűk duzzadt nyakkal és rovátkolt szárral, korongos fejű tűk füllel, tölcséres csüngő, spirálkorongvégű csüngők, gyűrűk és karperecek és kartekercsek (Salgótarján típus), díszítetlen karperecek elkeskenyedő véggel, üreges karperecek, gombos és nyélnyújtványos sarlók, középállású szárnyas balták, íveltoldalú lándzsa

Ragály-Riegsee kardokat kizárólag a pilinyi kultúra állította elő

BD közepén a zagyvapálfalvi csoport keletre mozdul el, eléri a Tiszát és az Ászak-Alföldi területeket is ellenőrzése alá vonja. A bárcai csoport északra húzódik. Ekkor a bárcai csoport önálló fémművességének emlékei (Forró, Zalkod, Abaújkér, Drevenik, Bologd) a föld alá

Mozsolics, A.: Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte Hajdúböszörmény, Románd und Bükkszentlászló. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Bd. 17, Kiel, 2000.

Reinecke	Mozsolics	Depotfund Band	Depothorizonte	übergeordneter Kulturbegriff	von Brunn	Novotná SK	Petrescu-Dîmbovița RO	Vinski-Garsparini HR
Bz A 2	B I B II B III a	I	Kömlöd–Ercsi Hajdúsámson	Tellkulturen der Früh- und Altbronzezeit				
Bz B	B III b		Koszider					
Bz C	B IV a	II	Forró Ópályi	Mittlere Bronzezeit: Hügelgräber- und verwandte Kulturen	1: Uriu	Drevenik II, Ožďany Malá Vieska	Uriu	UK I
Bz D	B IV b B V a		Aranyos					
Ha A 1	B V b	III	Kurd	Jungbronzezeit: Brandgräberfelder auch Hügelgräber. Gava- u. Čaka-Kultur, dann Vál-Kultur	2: Kisapáti-Lengyeltóti 3: Jászkarajenő-Uzavölgy	Rimavská-Sobota, Buzica Martinček-Bodrog Trenčianske Bohuslavice	Domănești Cincu-Suseni	UK II UK III
Ha A 2	B V c		Gyermely					
Ha B 1	B VI a	IV	Hajdúböszörmény	Spätbronzezeit: Brandgräber, in Ostungarn auch Körpergräber, Übergang zur älteren Eisenzeit	4: Rohod-Szentes	Somotor-Lúčky Sitno	Moigrad-Tăuteu Fizeșul, Gherlei Șomartin-Vetiș	UK IV UK V
Ha B2/3	B VI b		Románd					
Ha B3	B VI c		Bükkszentlászló					

Abb. 3 Chronologische Übersicht, ergänzt durch außerungarische Hortfundgliederungen, die Amália Mozsolics hier, 1984b und 1985 zitierte.



## Korai fémanyag (BB1) :

4 nittszeges, traféz formájú markolatlapos török és rövid kardok

Boiu-Keszthely típusú kardok (Tiszameder, Keszthely)

Korongos fejű csákány

Sarkított, peremes balta

Sarlós, és egyenes, csavart szárú, hullámos szárú, korongfejű tűk díszített koronggal (Szentpéter/Dolny Peter, Bogárzó, Rösze)

Kúpos fejű tűk, wetzleinsdorfi típus: megvastagodó nyakú, pecsétfejű változat (Bogárzó, Rösze, Zákányszék)

Tüskés tutulusok, spirálcsövek (Tápióbecs, Ménfőcsanak)

Ötbordás lemezkarpercec, vaskos, ovális átmetszetű, díszített karperecek (Bogárzó)

Spirális kartekercsek (Kömpöc)

Díszített középtagos szív alakú csüngők (Bogárzó, Rösze, Jánoshalma)

## Középső jellegű fémanyag (BB2-BC)

BB2: szakás-köpüs nyílhegy, köpüs lándzsahegy, szomolányi, zombori vagy Sprockhoff I/a-b típusú kard, korongos-tüskés fejű csákány, sarló, markolatlapos kés (Zákányszék), tokos balta

Szív alakú csüngők egyszerű középtaggal vagy középtag nélkül, félhold alakú lunulák, félgömb alakú ruhadísz-pitykék

Spirálgyűrűk

Pecsétfejű és pödrött végű tűk

Bordás lemezgyűrűk

5 és 3 bordás lemezkarpercec, rovátkolt huzalkarperecek

3-szög átmetszetű, pecsétlős végű, díszített karperec

Diadéma (Pitten, Csabrendek), lemezöv (Nagyszéksós, Hetény, Csabrendek)

BC: pecsét- és szögfejű tűk, 3 nittszeges markolatlapos török, egyszerű rovátkolt huzalkarperecek

Spirálisban végződő karperecek, spirálgyűrűk, pödrött végű tűk

Kétélű borotvák

## Késői fémanyag (BC vége-BD):

Sprockhoff I/a-b és II/a típusú kardok, markolatlapos török, nyélnyújtványos tör, tokos véső, keskeny lándzsahegy, szárnyas balta

Pecsét-, gömbös (mák-) és bunkós fejű tűk, kígyótű, spirál kartekercs, spirálgyűrű, vaskos, geometrikus díszítésű karperecek, bordás lemezkarpercec, kúpos csüngő, lándzsa alakú csüngő, nyakpercec, övkorong, huzalkarpercec, szemöldökcsipesz, kétélű borotva

# Fémleletek

## Viselet: férfi:

Fegyverzet: hosszú kard, tör, balta, kartekecs mint védőfegyver, lándzsa, gyaníthatóan szervesanyag pajzs, sisak, kés, sarló

Lepelszerű ruha, a vállon tűvel (1 db) összetűzve

Lemez kaftándíszek, szőrscipesz

Átfúrt agyarcsőngők (bajelhárító, szakrális szerep, még az ember szájába is tettek: Emőd, HELLEBRANDT 2004)

## Nők:

Lehet fegyverzet: tör!

Lepelszerű ruha, vállon két, hosszú tűvel (néha 50 cm hosszúak is lehetnek) összetűzve, melyek fejét és hegyét zsinórral összekötötték, hogy a tű ki ne eshessen

Diadém (Pitten, Csabrendek)

Lunula-csőngőkkel befont, derékig érő hajfonat (így találják őket in situ, pl. Jánoshida)

Nyakék: elemei: tüskés korongcsőngők vagy szív alakú csőngők, egymástól spirálcsövekkel elválasztva

Karperecek, kartekecskek, megfigyelhető, hogy egyik kézen egyikféle (bordás) a másikon másik (3-szög keresztmetszetű) karperec, vagy az is előfordul, hogy mindkét féléből van egy pár

Spirálisban végződő gyűrűk az ujjakon

Felvarrható, kerek, domború ruhadíszek, 1-5 cm méretűek (kaftán díszek, ingnyak díszek vagy övdíszek lehettek)

Lemez öv, poncolt, vésett díszítéssel, girlandmotívumokkal (Nagyszéksós, Hetény, Csabrendek)

Lábujj gyűrűk (bordás lemezgyűrűk!)

Ritka az arany ékszer (Pitten)

Ritka a sírdúlás (Jánoshida, Emőd)

A csontvázas sírok igen gazdagok mellékletekben, főleg fémekben